

Prijevarno financijsko izvještavanje: uloga i odgovornosti revizora

Ćurić, Smiljana

Graduate thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:812988>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

PRIJEVARNO FINANCIJSKO IZVJEŠTAVANJE:

ULOGA I ODGOVORNOSTI REVIZORA

Mentor:

Prof. dr. sc. Tina Vuko

Student:

Smiljana Ćurić

Split, svibanj, 2024. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Snježana Đurić,
(ime i prezime)

izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je navedeni rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu, što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio navedenog rada nije napisan na nedozvoljeni način te da nijedan dio rada ne krši autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Split, 2024 godine

Vlastoručni potpis: Snježana Đurić

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. VRSTE PRIJEVARA I KARAKTERISTIKE PRIJEVARA.....	3
2.1. Vrste prijevare.....	4
2.1.1. Prijevarno financijsko izvještavanje	4
2.1.2. Zloupotreba imovine.....	5
2.2. Čimbenici prijevare - primjena modela trokuta prijevare.....	6
2.3. Analiza rezultata istraživanja prijevare	8
3. SPRJEČAVANJE I OTKRIVANJE RAČUNOVODSTVENIH PRIJEVARA	12
3.1. Uloga menadžmenta	12
3.2. Važnost korporativnog upravljanja	13
3.3. Uloga revizora	14
3.4. Računovodstveno-revizijska forenzika	15
4. PREPOZNAVANJE RIZIKA PRIJEVARE I REAKCIJE REVIZORA	17
4.1. Prepoznavanje i procjena rizika prijevare	17
4.2. Reakcije na procijenjene rizike prijevare.....	21
4.3. Priopćavanje i komuniciranje	22
5. ANALIZA I USPOREDBA POZNATIH SLUČAJEVA PRIJEVARA	24
5.1. Enron - uvodno.....	24
5.1.1. Elementi prijevare u slučaju Enron	24
5.1.2. Propusti revizora i posljedice u slučaju Enron	27
5.2. Agrokor- uvodno	27
5.2.1. Elementi prijevare u slučaju Agrokor	28
5.2.2. Propusti revizora u slučaju Agrokora i posljedice	30
5.3. Wirecard- Uvodno.....	34
5.3.1. Elementi prijevare u Wirecardu.....	34

5.3.2. Propusti revizora i posljedice u slučaju Wirecard	35
5.4. Usporedba poduzeća.....	36
6. ZAKLJUČAK	39
SAŽETAK.....	45
SUMMARY	46
POPIS SLIKA.....	47
POPIS TABLICA	47

1. UVOD

Prijevarno financijsko istraživanje subjekata od javnog interesa je uvijek važna i aktualna tema jer narušava povjerenje korisnika u financijske izvještaje te izaziva značajne nestabilnosti na tržištima kapitala. U ovom radu se istražuje zašto i kako dolazi do prijevarnog financijskog izvještavanja, koja je uloga revizora u tom procesu te zašto nastaju revizijski propusti koji rezultiraju velikim korporativnim skandalima.

Primjenom kriterija modela trokuta prijevara, u radu se sustavno analiziraju i uspoređuju tri poznata slučaja prijevarnog financijskog izvještavanja: dva međunarodna (Enron i Wirecard) i jedan domaći (Agrokor). Izbor ovih društava nije slučajna. Enron je najpoznatiji računovodstveno-revizijski korporativni skandal nakon kojega je došlo do značajnih promjena regulative na globalnoj razini. Agrokor je najveći domaći računovodstveno-revizijski korporativni skandal, a Wirecard je posljednji u nizu računovodstveno-revizijskih korporativnih skandala većeg odjeka u svjetskoj javnosti.

Usporedba navedenih korporativnih skandala provedena je primjenom analitičkog modela trokuta prijevara, stoga, može dati dubinsku analizu i vrijedne uvide u sličnosti i razlike između navedenih skandala. Model trokuta prijevara temelji se na analizi tri skupine čimbenika prijevara: pritisak/potica, mogućnost i racionalizacija. Kao podloga za analizu korištene su različite javno dostupne kvalitativne i kvantitativne informacije o poduzećima koja su predmet analize te podatci o društvima koja su obavljala reviziju njihovih financijskih izvještaja.

Iz navedenog proizlaze i ciljevi rada. Ciljevi rada su istražiti sličnosti i razlike između tri poznata slučaja korporativnih skandala (Enron, Agrokor i Wirecarda) primjenom modela trokuta prijevara te analizirati i utvrditi s njima povezane propuste eksternih revizora.

Rad se sastoji od šest poglavlja, uključujući uvod i zaključak. Uvodno poglavlje daje smjernice i podlogu za daljnji rad.

Drugo poglavlje se bavi vrstama i karakteristikama prijevara.

Treće poglavlje se bavi problematikom sprječavanja prijevara, odnosno analizira se uloga menadžmenta poduzeća u otkrivanju i sprječavanju prijevara. Nadalje, daje se naglasak na važnost korporativnog upravljanja. Sprječavanje i otkrivanje prijevara je također povezano s ulogom revizora i revizijske forenzike.

Četvrto poglavlje se bavi prepoznavanjem rizika prijevare i reakcijama revizora. Prijevarno financijsko izvještavanje je značajan oblik prijevare koji podrazumijeva namjerna pogrešna prikazivanja i propuste unutar financijskih izvještaja te ima za cilj obmanu korisnika financijskih izvještaja. Kroz poglavlje se definiraju reakcije revizora na procijenjene rizike prijevare te priopćavanje i komuniciranje.

Peto poglavlje daje analizu i usporedbu poznatih slučajeva prijevare na primjerima Enrona, Agrokora i Wirecarda. Analiza se vrši oslanjajući se na trokut prijevare te crvenih zastavica za pritisak i priliku koji se dijele na zaposlenike i menadžment.

Posljednje poglavlje je zaključak u kojem se daju zaključna razmatranja, osvrti i mišljenja.

2. VRSTE PRIJEVARA I KARAKTERISTIKE PRIJEVARA

Računovodstvene prijevare podrazumijevaju postupke namjerno pogrešnog iskazivanja i izostavljanja iznosa ili objava u financijskim izvještajima koji imaju za cilj zavaravanje korisnika financijskih izvještaja, a određeni su kao prijevare administrativnim, civilnim ili kriminalističkim procedurama. „Prijevare je, kao i kod svakog drugog nedjela, rezultat triju čimbenika: prisutnosti motiviranih prijestupnika, prisutnosti potencijalne žrtve ili mete te odsutnosti sposobnog čuvara“ (Cohen i Felson, 1979, citirano u Duffield & Gra-bovsky, 2001).

Prema Zakonu o obveznim odnosima (NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, čl. 284) prijevare nastaje:

- a) „Ako jedna strana izazove zabludu kod druge strane ili je održava u zabludi u namjeri da je time navede na sklapanje ugovora, druga strana može zahtijevati poništaj ugovora i onda kada zabluda nije bitna.
- b) Strana koja je sklopila ugovor pod prijevaram ima pravo zahtijevati naknadu pretrpljene štete.
- c) Ako je prijevare koju je učinila treća osoba, prijevare utječe na sam ugovor ako je druga ugovorna strana u vrijeme sklapanja ugovora znala ili morala znati za prijevare.“

Prema navedenom, može se zaključiti da je prijevare *namjerna* radnja, odnosno varanje s ciljem stjecanja nepravedne koristi i prednosti ili prikrivanja postupanja koje nije u skladu sa zakonom. Iako prijevare radnje mogu biti različite, u fokusu ovog rada je prijevareno financijsko izvještavanje.

Prema Međunarodnom revizijskom standardu (MRevS) 240 - *Revizorove odgovornosti u vezi s prijevarama u reviziji financijskih izvještaja* (t. A2) se ističe da prijevareno financijsko izvještavanje uključuje namjerna pogrešna prikazivanja te propuste iznosa ili objava u financijskim izvještajima da bi se zavaralo korisnike financijskih izvještaja.

Međutim, i nenamjerne pogreške se mogu pojaviti pri prikupljanju ili obradi podataka, kao i pri pogrešnim procjenama, pogrešnim tumačenjima te primjeni računovodstvenih načela. Iako revizor može biti stručan, neovisan i sposoban za prepoznavanje potencijalnih čimbenika koji mogu prouzročiti prijevare, često može biti vrlo teško za odrediti jesu li određena pogrešna prikazivanja prouzrokovana pogreškom ili prijevaram.

U nastavku se analiziraju osnovne vrste i karakteristike prijevvara kako bi se što bolje pojmovno razgraničilo prijevvarno računovodstveno izvještavanje od ostalih vrsta i oblika prijevvara.

2.1. Vrste prijevvara

Strukovno udruženje Ovlaštenih istražitelja prijevvara (*engl. Association of Certified Fraud Examiners, ACFE*) razlikuje tri osnovne vrste prijevvara: protupravno prisvajane imovine, korupcija te prijevvarno financijsko izvještavanje (ACFE, 2022, str. 10). Protupravno prisvajanje imovine podrazumijeva krađu ili zlouporabu od strane zaposlenika poduzeća i često je popraćeno lažiranjem popratne dokumentacije i evidencija. Korupcija predstavlja direktnu ili indirektnu korist koju zaposlenik stječe zlouporabom svog položaja, dok prijevvarno financijsko izvještavanje podrazumijeva različite zlouporabe povezane s procesom računovodstvenog izvještavanja s ciljem precjenjivanja ili podcjenjivanja financijskog rezultata kako bi se zadobile određene koristi na štetu korisnika financijskih izvještaja.

MRevS 240 (t. 3) također objašnjava da je prijevvara širok pravni koncept te se ograničava na razmatranje samo onih namjerni pogrešnih prikazivanja koja su relevantna s aspekta provođenja neovisne revizije, a to su:

- 1) pogrešna prikazivanja koja su rezultat prijevvarnog financijskog izvještavanja i
- 2) pogrešna prikazivanja zbog zloupotrebe imovine.

Revizori trebaju provoditi revizijske postupke kako bi stekli razumno uvjerenje o tome sadrže li revidirani financijskih izvještaji značajna pogrešna prikazivanja koja su povezana s rizikom prijevvara. S obzirom na to da se ovaj rad fokusira na razmatranje prijevvara s aspekta revizije, u nastavku su detaljno obrađene navedene dvije vrste namjernog pogrešnog prikazivanja.

2.1.1. Prijevvarno financijsko izvještavanje

Prijevvarno financijsko izvještavanje obuhvaća namjerno pogrešno prikazivanje, namjerno ispuštanje iznosa ili objava unutar financijskih izvještaja s ciljem zavaravanja ili obmane njihovih korisnika. Pritom, navedene aktivnosti dovode do toga da financijski izvještaji nisu u skladu s okvirom financijskog izvještavanja, odnosno sadrže značajna pogrešna prikazivanja. Prijevvarno financijsko izvještavanje povezano je s odgovornostima menadžmenta te, najčešće, uključuje aktivnosti upravljanja (manipuliranja) financijskim rezultatom ili zaradama (MRevS 240, t. A2). Primjerice, namjerno, umjetno, povećanje zarade radi mogućnosti ostvarivanja bonusa i kompenzacija menadžmenta, prikazivanja lažne (frizirane) solventnosti zbog dobivanja bankovnog kredita ili smanjenje zarade radi minimizacije poreza.

Nadalje, MRevS 240 (t. A3) navodi da se prijevorno financijsko izvještavanje ostvaruje:

- manipulacijom, falsificiranjem (uključujući krivotvorenje) ili izmjenom računovodstvenih evidencija ili potkrjepljujuće dokumentacije iz kojih su financijski izvještaji pripremljeni,
- pogrešnim prikazivanjima, ili namjernim propustima, u financijskom izvještavanju o događajima, transakcijama ili ostalim značajnim informacijama i
- namjernom krivom primjenom računovodstvenih principa vezanih uz iznose, klasifikaciju, način prezentiranja ili objave.

Najčešće se prijevorno financijsko izvještavanje provodi zaobilaženjem internih kontrola za koje se inače čini da djeluju efikasno. Zbog toga je u procesu revizije važno steći adekvatno razumijevanje internih kontrola revidiranog društva te posebno njegovih protuprijevarnih kontrola. Neke od tehnika zaobilaženja kontrola su (Soltani, 2009, str. 535):

- „knjiženje izmišljenih stavki, osobito krajem izvještajnog razdoblja
- zlouporabe računovodstvenih procjena
- izostavljanje, ubrzavanje ili odgađanje priznavanja događaja ili transakcija u financijskim izvještajima
- prikrivanje ili neobjavljivanje činjenica koje su važne za razumijevanje pozicija financijskih izvještaja
- uključivanje i strukturiranje složenih transakcija kako bi se pogrešno prikazao financijski položaj ili financijska uspješnost poslovanja
- izmjena zapisa i uvjeta povezanih sa značajnim i neuobičajenim transakcijama.“

2.1.2. Zloupotreba imovine

Pogrešno prikazivanje nastalo zbog protupravnog prisvajanja ili zloupotrebe imovine definira se kao nezakonito prisvajanje imovine društva u relativno manjim i neznačajnijim iznosima od strane zaposlenika (MRevS 240, t. A5). Management može predstavljati veću opasnost u ovom slučaju iz razloga što može biti u poziciji da prisvoji imovinu veće vrijednosti ali uz manji rizik da se ta prijevara

zapravo i otkrije. Protupravna prisvajanja imovine mogu se pojaviti u različitim oblicima te se mogu realizirati na različite načine.

Primjeri realizacije ovih vrsta prijevare su (MRevS 240, t. A5):

- Preko usmjerenih lažnih priljeva
- Preko krađe fizičke imovine ili intelektualnog vlasništva
- Obvezom plaćanja robe i usluga koje subjekt nije primio
- Korištenjem tuđe imovine za osobnu upotrebu.

Nastanak prijevare obično je povezan s određenim uvjetima, tj. čimbenicima prijevare koji se razmatraju u nastavku.

2.2. Čimbenici prijevare - primjena modela trokuta prijevare

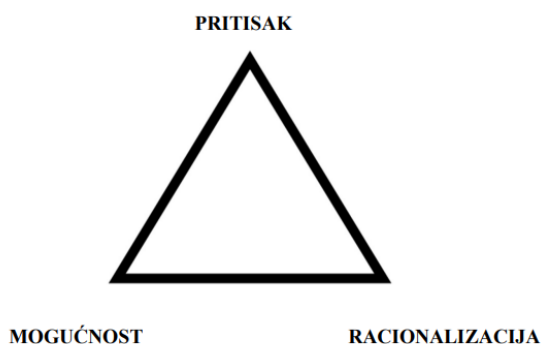
Najčešći razlozi za nastanak prijevare jesu poticaj ili pritisak. U takvim okolnostima menadžment ili zaposlenici će vjerojatno počinuti prijevaru. No, to nisu jedini niti dovoljni razlozi koji mogu rezultirati prijevarom. Ako odgovarajuće kontrole ne postoje, nisu redovite ili učinkovite, one također mogu biti poticaj za činjenje prijevare. Konačno, važan čimbenik nastanka prijevare je racionalizacija ili stav. Osobe koje su uključene u prijevaru će početi racionalizirati počinjenje nezakonitih djela. Te iste osobe mogu, ali i ne moraju, namjerno ili svjesno počinuti određeno djelo, a na njihovu racionalizaciju mogu utjecati različiti čimbenici koji ih mogu navesti na akciju. Naime, čak i inače pošteni pojedinci mogu počinuti prijevaru u okruženju koje na njih nameće dovoljno pritisaka (MRevS, 240,t.A1).

Houška (2015) tvrdi da vjerojatnost racionalizacije ovisi o poticaju ili pritisku te navodi da što je pritisak veći da će i racionalizacija prijevare biti veća, i obrnuto. Bešvir (2010) pojašnjava da racionalizaciju izvršavaju oni zaposleni koji su vrlo nezadovoljni nagrađivanjem njihovih performansi te će svoje zadovoljstvo namiriti činjenjem prijevare. Da bi se dobio bolji i detaljniji uvid u nastanak, provođenje i obilježja same prijevare, koristi se trokut prijevare koji uvelike pomaže razumjeti cijelu tu aktivnost.

Model trokuta prijevare koristi se i kod procjene rizika značajnog pogrešnog prikazivanja u reviziji financijskih izvještaja te uključuje tri čimbenika, a to su pritisak za činjenje prijevare, prilika i racionalizacija djelovanja. Ova tri čimbenika su poznata pod nazivom *trokut prijevare* te, ako su istovremeno prisutni, dovode do prijevare.

Slika 1.

Čimbenici trokuta prijevare

Izvor: prema Ćutuk (2021, str.18).

Prema slici 1 može se vidjeti da se trokut prijevare sastoji od pritiska, mogućnosti i racionalizacije.

Pritisak (motiv ili poticaj) postoji u slučaju kada menadžment ima određeni financijski cilj koji treba postići kao što je npr. ostvarivanje bonusa ili porast zarade po dionici i slično. U slučaju neispunjenja tih ciljeva posljedice mogu biti vrlo značajne, što uzrokuje pritisak koji s vremenom sve više raste. Pritisak, također, može biti i sjećanje osobne koristi, loši odnosi unutar poduzeća te financijske poteškoće. Financijski pritisak se pojavljuje u slučajevima ostvarenja poslovnih planova, zadovoljenja dioničara, problema plaćanja računa, pritiska menadžmenta da se zadovolje treće strane i sl. U ovim slučajevima revizorova zadaća je vrlo složena te se iz toga razloga pritisak nalazi na vrhu trokuta prijevare. „Pravilo je da prevaranti čine prijevare kad imaju povjerenje u timu i kada se ugodno i opušteno osjećaju na svom poslu“ (Jurić et. al., 2019, str.80). Iako postoji određena vrsta pritiska, neće svaki zaposlenik ili član menadžmenta počiniti prijevare, već za njeno počinjenje je bitno zadovoljiti ostala dva faktora.

Prilika (mogućnost) je faktor koji se odnosi na povećanje mogućnosti za počinjenje prijevare. Centar za reformu financijskog izvještavanja (2017) tvrdi kako će mogućnost nastati u situacijama kada su kontrole neučinkovite ili neodgovarajuće, kao na primjer u situacijama kada se projekt razvija te kada se kontrole pripremaju ili su ograničene. Dakle, u slučaju da unutarnja revizija i kontrola nije učinkovita, da sadrži nedostatke, ako je moguće zaobići interne kontrole ili ako pak nadgledanje menadžmenta nije učinkovito, mogućnost za prijevare je sve veća. Također se još može spomenuti neurednost dokumentacije, sumnjivost poreznih i računovodstvenih propisa, kompliciranost praćenja poslovnih transakcija i dr. Iako se prijevare može počinuti unutar svakoga poduzeća, rizičnija su ona koja posluju s

velikom količinom novca ili s visoko vrijednom imovinom iz razloga što je teže uočiti nedostatke u velikom obrtaju novca ili poslovanja.

Posljednji faktor je racionalizacija (stav) što se zapravo odnosi na počinjenje prijevare od strane zaposlenika ili od strane menadžmenta pri čemu se racionalizira ponašanje s razlogom opravdanja vlastitih postupaka. Racionalizacija je način na koji počinitelj prijevare sam sebi opravdava svoje postupke, a zanimljiva je činjenica da racionalizacija omogućava da čak i poštene i moralne osobe počine prijevare. Mališ et. al (2012) predstavljaju racionalizaciju kao osobnost samog pojedinca koji je sposoban učiniti prijevarnu radnju, kao mišljenje istog pojedinca kako je njegovo djelovanje opravdano rastom poduzeća te kao mišljenje da ako se prijevare učinit samo jednom, da će krizna situacija proći te da neće biti posljedica za počinjeno.

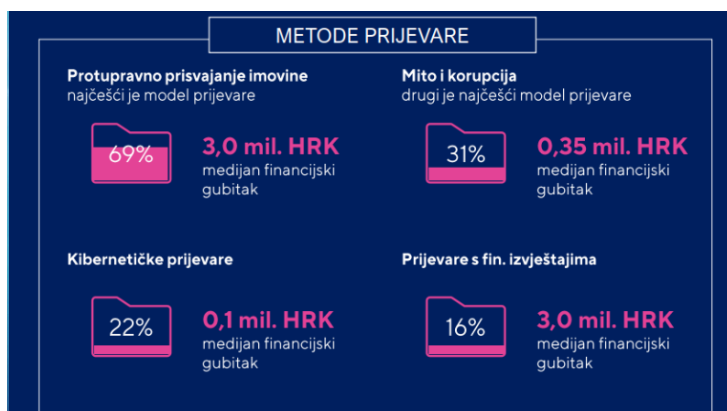
Dakle, prijevare će nastati u slučaju kada pojedinac ima određeni motiv za poduzimanje određene vrste nezakonite radnje na način da prođe nekažnjeno, a da u istom stječe vlastitu korist.

2.3. Analiza rezultata istraživanja prijevare

Udruženje Ovlaštenih istražitelja prijevare (ACFE) je najveća svjetska organizacija koja se bavi borbom protiv prijevare. Prema procjenama ACFE prosječno poduzeće, tj. organizacija godišnje gubi oko 5 % prihoda godišnje s osnove različitih oblika prijevare (ACFE, 2022). U 2021. godini ACFE Hrvatska je prvi puta provela slično istraživanje za Hrvatsku. Istraživanje je rezultiralo izvještajem naziva „Kako krademo“ u kojem se željelo istražiti i razjasniti koje su vrste i načini prijevare u gospodarskom okruženju Republike Hrvatske. Istraživanje je otkrilo koje su najčešće vrste prijevare koje se mogu dogoditi unutar poduzeća, što je prikazano na Slici 2.

Slika 2.

Vrste prijevare prema ACFE-u

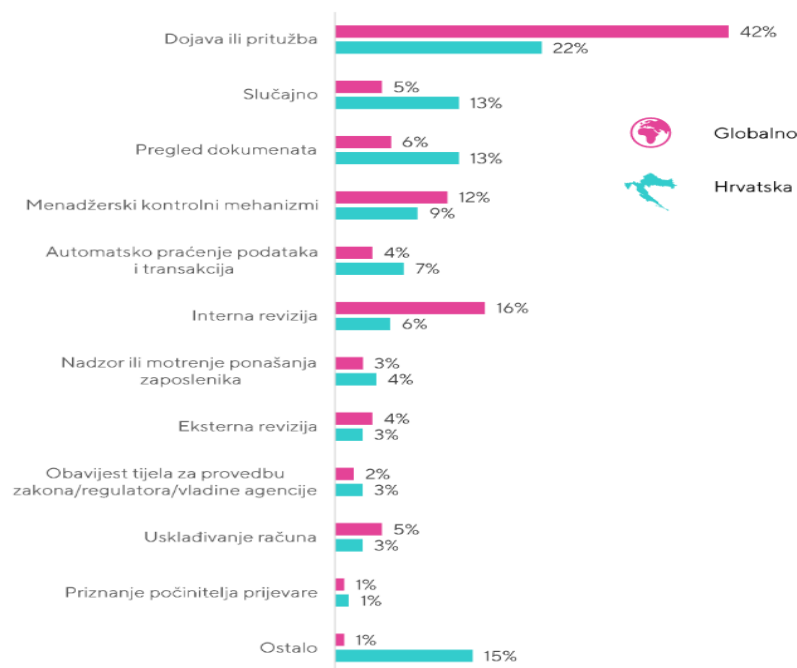
Izvor: ACFE Hrvatska (2022, str. 144).

Slika prikazuje četiri najčešće metode prijevare u Republici Hrvatskoj, a to su protupravno prisvajanje imovine kao najčešća metoda prijevare koja uzrokuje srednju vrijednost gubitka (medijan) od 3 milijuna kn gubitka godišnje. Nakon nje je mito i korupcija s 0,35 milijuna kuna, zatim kibernetičke prijevare s 0,1 mil. kuna te su posljednje prijevare s financijskim izvještajima s 3 mil. kn prema srednjim vrijednostima gubitaka prikazanih kroz vrijednost medijana. Metode su poredane po kriteriju učestalosti, a ne po visini štete, što se može vidjeti usporedbom protupravnog prisvajanja imovine i prijevare s financijskim izvještajima. Prijevare s financijskim izvještajima imaju isti medijan financijskog gubitka (3 mil HRK), ali se po učestalosti događaju dosta rjeđe (16% slučajeva) nego protupravno prisvajanje imovine koja se nalazi na prvom mjestu po učestalosti (69% slučajeva). U odnosu na rezultate za Hrvatsku, rezultati istraživanja objavljeni za 2022. u Izvještaju nacijama koje je proveo ACFE (ACFE, 2022) pokazuju da su prijevare s financijskim izvještajima, iako su po učestalosti najrjeđi oblik razmatranih prijevare kao i u Hrvatskoj (9% slučajeva), najskuplji oblik prijevare (medijan=\$593,000).

Nakon što su metode definirane, vrlo bitno je spomenuti i detekcije prijevare, odnosno poduzimanje aktivnosti kojima se prijevare otkrivaju. Prema istraživanju, ACFE Hrvatska (2022) dojava je najčešći slučaj otkrivanja prijevare (više od 20% slučajeva), po čemu se najviše razlikujemo od globalnog prosjeka. Grafikon 3 daje prikaz načina otkrivanja prijevare i usporedbu Hrvatske sa svijetom.

Slika 3.

Način inicijalnog otkrivanja prijevarena

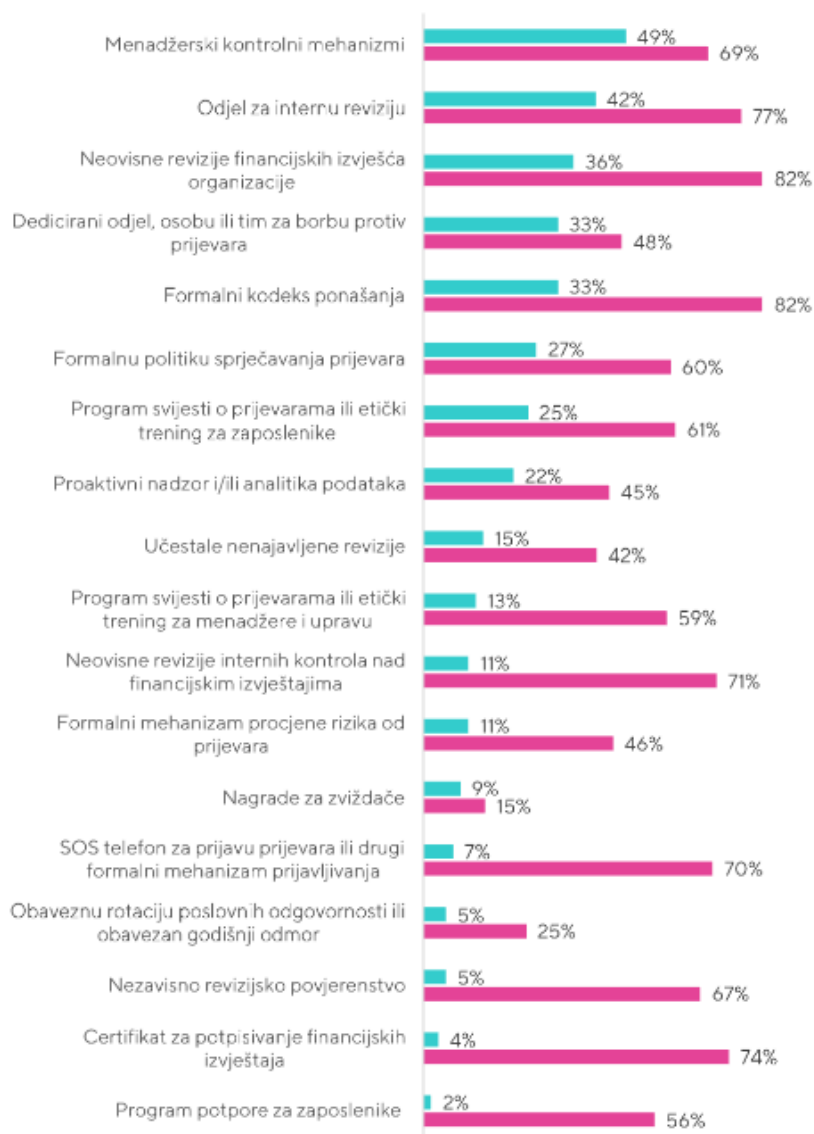
Izvor: ACFE Hrvatska (2022, str. 16).

Kao što se može vidjeti iz prethodne slike, eksterna revizija nije učestali način inicijalnog otkrivanja prijevarena. Takav rezultat proizlazi iz toga što cilj eksterne revizije nije otkrivanje i sprječavanje prijevarena već davanje razumnog uvjerenja da financijski izvještaji ne sadrže značajna pogrešna prikazivanja (u odnosu na općeprihvaćeni okvir financijskog izvještavanja) uslijed prijevarena i pogreške. Dakle, eksterna revizija ima značajno uži fokus na rizike prijevarena, tj. prvenstveno na one koji su povezani s financijskim izvještavanjem te u vezi njih pruža razumno a ne apsolutno uvjerenje.

Korištenje učinkovitih kontrola pomaže u borbama protiv prijevarena, ali ne mogu sve kontrole zaštititi organizaciju od samih pojava prijevarena. Neke od njih mogu biti procjena rizika prijevarena, kodeks ponašanja, program o svijesti o prijevarama i sl. Ove kontrole su proaktivnog karaktera. Međutim, postoje druge vrste kontrola koje su po prirodi reaktivne i orijentiraju se na traženje različitih prijevarena radi njihovog što ranijeg otkrivanja. Kao najučestalije implementirane kontrole za borbu protiv prijevarena ispitanici su naveli menadžerske kontrolne mehanizme (interne kontrole, procese, provjere računa i/ili transakcija) s razinom zastupljenosti od 49%, a zatim odjel za internu reviziju (42%) i neovisne revizije financijskih izvješća od strane vanjskih revizora (36%) (ACFE Hrvatska, 2022, str. 28-30). Usporedba rezultata za Hrvatsku i svijet je dana na Grafičkom prikazu 4.

Slika 4.

Kontrole za sprječavanje prijevara koje je organizacija imala u vrijeme prijevara

Izvor: ACFE Hrvatska (2022, str. 30).

Iz navedenog prikaza se može uočiti da hrvatska poduzeća poprilično zaostaju za globalnim trendovima u pogledu implementacije gotovo svih vrsta protuprijevarnih kontrola, uključujući i eksternu reviziju.

3. SPRJEČAVANJE I OTKRIVANJE RAČUNOVODSTVENIH PRIJEVARA

S obzirom na to da je financijsko izvještavanje kompleksan proces koji uključuje više linija odgovornosti, važno je razmotriti ulogu svih relevantnih aktera s aspekta sprječavanja i otkrivanja prijevornog financijskog izvještavanja.

3.1. Uloga menadžmenta

Menadžment poduzeća ima cilj da poboljša rezultate poslovanja te da ostvari ciljeve koji su postavljeni od strane poduzeća. Najbitniji cilj poduzeća je da se razvija i da opstane na ciljanome tržištu te zbog toga mu je potrebno da njegov menadžment bude stručan i sposoban u svojim zadacima i aktivnostima. Osim toga, menadžment je i direktno odgovoran za otkrivanje i sprječavanje prijevara unutar poduzeća (MRevs 240, t. 40).

Popović et al. (2016) tvrde da način na koji bi menadžment mogao najbolje ispuniti svoje obveze je da uvede interne kontrole i internu reviziju u poduzeće. Međutim, važno je istaknuti da ne postoje aktivnosti interne revizije i interne kontrole koji bi mogli zaštititi poduzeće od svih neželjenih djelovanja.

Isto tako, menadžment može biti uzrok samih prijevara unutar poduzeća ako se i sam odluči za racionalizaciju prijevornog ponašanja. Soltani (2009) ističe da menadžment ima dominantan položaj u strukturi poduzeća koji mu omogućava jedinstvenu mogućnost da počini prijevaru kroz zaobilaženje kontrola za koje se inače čini da djeluju učinkovito. Prijevorno izvještavanje je izravno povezano s aktivnostima menadžmenta, a nastaje kada menadžment namjerno pogrešno prikazuje informacije u financijskim izvještajima radi zavaravanja korisnika.

Motivacija menadžmenta da počini prijevaru može biti pritisak radi ostvarenja očekivanoga cilja, ako se ostvarena zarada ne slaže sa planiranom zaradom, ako se troši iznad svojih mogućnosti, da bi se utjecalo na percepciju o uspjehu i profitabilnosti, i sl. Isto tako postoji mogućnost manipulacije menadžmentapogrešnim prikazivanjem zarade, odnosno njenoga smanjenja radi smanjenja porezne obveze ili njenoga povećanja radi osiguranja financiranja iz banaka ili ostalih izvora.

Međunarodni revizijski standard (MRevS 240, t. 11a) definira prijevaru kao „namjernu radnju jedne ili više osoba unutar menadžmenta, onih koji su zaduženi za upravljanje, zaposlenika ili trećih stranaka, koja uključuje varanje kako bi se stekla nepravедna ili nezakonita prednost.“ Dakle, u prijevaru može biti uključen ne samo menadžment, već to može biti i nadzorni odbor te zaposlenici, što može rezultirati velikim stvarnim gubitcima. MRevS 240 (t. 7) također ističe: „Rizik da revizor neće otkriti značajno

pogrešno prikazivanje uslijed prijevare menadžmenta veći je nego prijevare djelatnika.“ Dakle, menadžment ima ciljeve da poduzeće dovede do uspjeha i ispuni sve svoje obveze, ali isto tako, u svijetu koje poznaje manipulacije i korupciju, menadžment može biti i jedan od najvećih uzročnika same prijevare.

3.2. Važnost korporativnog upravljanja

„Korporativno upravljanje je sustav nadzornih mehanizama kojima svi dobavljači glavnih inputa trebaju osigurati povrate na svoja ulaganja u korporaciji, a da se pritom ne ugrozi njezin dugoročni opstanak“ (Tipurić & Lovrinčević, 2008). Korporativno upravljanje povezuje različite interesno-utjecajne skupine kao što su odbor, dioničari, menadžment i sl. Također, određuje okvir i sredstva za postavljanje ciljeva uz nadzor i praćenje performansi i djelotvornosti poduzeća.

Račić & Cvijanović (2006) naglašavaju da kvalitetan sustav korporativnog upravljanja utječe na smanjenje troškova kapitala i na efikasniju uporabu resursa, čime žele istaknuti kako je vrlo bitno uspostaviti stručno i kvalitetno korporativno upravljanje unutar poduzeća radi osiguranja veće dobiti, izbjegavanja gubitaka te korištenje resursa na najbolji mogući način. S tim su željeli istaknuti kako postoji mogućnost napredovanja poduzeća čak i u kratkom roku ako se njim dobro upravlja te da to uvelike može utjecati na njegov opstanak u budućnosti.

Da bi se poduzećem uspješno upravljalo bitno je da su međusobni odnosi aktera koje zajedno čine korporativno upravljanje pozitivni. Tu možemo istaknuti menadžere, dioničare, zaposlenike, potencijalne ulagače i javnost. Dakle, menadžeri bi trebali biti na vrhu lanca sa znanjem koga oni predstavljaju, kome odgovaraju te bi li trebali ostvarivati pozitivne odnose s vlasničkim strukturama. Nakon toga vrlo je bitno znati kakvi su odnosi i prava manjinskih i većinskih dioničara, kakav odnos menadžeri imaju prema svojim zaposlenicima, potencijalnim ulagačima i javnosti. Naravno, što su bolji odnosi, uspjeh u poslovanju će biti veći i bolji, i obrnuto.

Bitno je istaknuti da korporativno upravljanje može krenuti od menadžmenta, ali ako ostali akteri ne podupiru menadžment ili ako ne postoji međusobna komunikacija i podrška, poštovanje i zajedništvo unutar cijelog poduzeća, to poduzeće neće moći očekivati porast prihoda i zarada u daljoj budućnosti nego samo u kratkome roku.

Budući da glavnu odgovornost za sprječavanje i otkrivanje prijevare imaju menadžment i osobe koje su zadužene za upravljanje, prilikom razmatranja prijevare revizor mora komunicirati s onima koji su zaduženi za upravljanje (npr. revizijskim odborom ili sličnim tijelom). To je posebno kada revizor sumnja

na prijevare koja uključuje menadžment. Međutim, ako revizor ima sumnje u čestitost ili poštenje upravljačkih tijela, onda može razmotriti je li primjereno tražiti pravni savjet u vezi daljnjeg postupanja po pitanju rizika prijevare (MRevS, 240, t. A63).

3.3. Uloga revizora

Svaki revizor ispituje izvješća, dokumente, isprave, sustav internih kontrola kako bi utvrdio prikazuju li prezentirani financijski izvještaji financijski položaj te uspješnost poslovanja i novčane tokove društva bez značajnih pogrešnih prikazivanja, u skladu s primjenjivim računovodstvenim načelima i standardima.

MrevS 315 (izmjenjeni, t.11) navodi da je cilj revizora je prepoznati i procijeniti rizike značajnog pogrešnog prikazivanja, uslijed prijevare ili pogreške, na razinama financijskih izvještaja i tvrdnji. Da bi se to postiglo važno je stjeći razumijevanja subjekta i njegovog okruženja, relevantnog okvira financijskog izvještavanja uključujući i subjektive interne kontrole, stvarajući na taj način osnovicu za oblikovanje i implementaciju reakcija na procijenjene rizike značajnog pogrešnog prikazivanja. To znači da su revizori osobe koje će prekontrolirati financijske izvještaje poduzeća te dati svoje stručno i neovisno mišljenje o tome jesu li financijski izvještaji vjerodostojni. Na temelju revizorovoga mišljenja se dolazi do rezultata kakvo je financijsko poslovanje poduzeća te je li njegovo financijsko izvještavanje usklađeno odredbama mjerodavne regulative.

U MrevS-u 240 ističe se važnost razumijevanja kontrole menadžmenta koju je on postavio i održavao radi sprječavanja prijevare. Stjecanjem razumijevanja uspostavljenih protuprijevanih kontrola revizor može saznati koje rizike je menadžment namjerno prihvatio, je li došlo do propusta pri podijeli odgovornosti te koji bi rizici mogli utjecati na revizorovu konačnu procjenu i odluku o vrsti mišljenja. Dakle, revizor će koristiti svoju profesionalnu prosudbu jesu li su prikupljeni primjereni i dostatni dokazi te će utvrditi postoji li potreba provedbe dodatnih i drugačijih revizijskih postupaka. Soltani (2009., str 5) u svom radu ističe kako svaki revizijski angažman sadrži sljedeće konačne ciljeve, a to su:

- „Procijeniti jesu li financijski izvještaji i popratne bilješke u skladu s navedenim kriterijima
- Procijeniti učinkovitost i prikladnost sustava internih kontrola nad financijskim izvještavanjem
- Procijeniti mogućnost nastanka prijevare u organizaciji
- Procijeniti pretpostavku vremenske neograničenosti poslovanja organizacije.“

Provođenjem revizije revizor se upoznaje bolje s poduzećem, stječe veće razumijevanje o njemu, njegovim internim kontrolama te o njegovom okruženju. Prvenstveno je revizorova zadaća ispitati menadžment i sve osobe koje su zadužene za korporativno upravljanje, među prvima revizijski odbor. Tokom ispitivanja revizor bi trebao steći saznanja o tome koje je njihovo mišljenje o riziku prijevare i

kako ga oni razmatraju. Problem nastaje ako revizor počne sumnjati u menadžment te u njegovo ograničavanje mogućnosti revizorova prikupljanja valjanih dokaza, što može utjecati na revizorovu odluku o vrsti mišljenja. To znači da menadžment ima primarnu odgovornost za sprječavanje i otkrivanje prijevare koje su povezane s financijskim izvještavanjem kroz oblikovanje odgovarajućih kontrola nad financijskim izvještavanjem. U situacijama kada revizor, na temelju prikupljenih dostatnih i primjerenih dokaza, zaključi da su pogrešni prikazi značajni, potrebno je proširiti revizijske postupke iz razloga što se na takav način može smanjiti rizik revizije. Isto tako revizor može zahtjevati od menadžera da usklade svoje financijske izvještaje. U slučaju da menadžment ne želi uskladiti financijske izvještaje, revizor neće moći zaključiti da ukupni pogrešni prikazi nisu značajni te će iz toga razloga trebati modificirati svoje mišljenje. U slučaju otkrivanja prijave, revizor neće biti odgovoran za neotkrivanje prijave, ako je revizija ispravno planirana i provedena u skladu s MRevS-ovima jer je revizor odgovoran za stjecanje razumnog, a ne apsolutnog uvjerenja o tome ima li u financijskim izvještajima značajnih pogrešnih prikazivanja (MRevS 240, t. 5).

3.4. Računovodstveno-revizijska forenzika

Računovodstveno-revizijska forenzika sudjeluje zajedno sa ostalim relevantnim nadzornim tijelima u otkrivanju prijave i ostalih nezakonitih radnji te se sve više koristi za obranu od računovodstvenih prijave. Najveći razlog njenog nastanka ogleda se u nedostatku znanja i iskustva internih i eksternih revizora i računovođa kod istraživanja protuzakonitih radnji. Haličević (2019) definira računovodstvenu forenziku kao proces koji obuhvaća istraživanje cjelokupnog financijskog sustava te potencijalnog djelovanja računovođe kao vještaka, ako financijska prijevare dospije na sud. Revizijska forenzika, nasuprot tome, je podvrsta forenzičkog računovodstva i odnosi se na posebne postupke koji se provode s ciljem pribavljanja dokaza. Uvođenjem računovodstvene forenzike i revizijske forenzike povećala se mogućnost za otkrivanje i sprječavanje prijave i manipulacija nad financijskim izvještajima poduzeća.

Haličević (2019) također navodi kako je za uspjeh revizijske forenzike potrebno otkriti tko je izvršitelj prijave, odrediti mjesto i vrijeme izvršenja prijave, opisati kako je prijevare izvršena te utvrditi materijalnu štetu koja je nastala zbog prijave. Isto tako definira pojam forenzičkog revizora te tvrdi kako forenzični revizor svoj rad temelji na otkrivanju manipulacija i prijave u financijskim izvještajima, istražuje kakvo je stvarno poslovanje poduzeća te kakvi su interesi korisnika financijskih izvještaja, vlasnika poduzeća i njegovih partnera. Dakle, forenzičke računovođe se bave sprječavanjem i otkrivanjem kriminalnih aktivnosti kao što su prijave u financijskim izvještajima, pranje novca, porezne

utaje, otkrivanjem osoba koje su počinile kriminalne aktivnosti, načina na koji su počinjeni te kakav su utisak ostavili na prevareno poduzeće.

Vrlo bitno je razlikovati tradicionalnog revizora od forenzičnog revizora. Iako bi se po nazivu moglo reći da im je posao sličan, oni su zapravo vrlo različiti te postoji nevidljiva granica koja dijeli ta dva zanimanja.

Tradicionalni revizor je osoba koja je pri provođenju revizije obvezna dati svoje revizorsko mišljenje o financijskim izvještajima poduzeća, dok njegov posao nije otkrivanje same prijevare. S tim se bavi forenzički revizor, koji je zadužen za istraživanje, otkrivanje prijevare, otkrivanje manipulacija koje su se dogodile nad financijskim izvještajima, osoba koje su ih počinile te na koji način. S tim se želi reći da je revizor/ eksterni revizor odgovoran za mišljenje koje je dato o financijskim izvještajima, dok je forenzički revizor odgovoran za istraživanje i otkrivanje prijevare.

4. PREPOZNAVANJE RIZIKA PRIJEVARE I REAKCIJE REVIZORA

Kod provođenja revizije financijskih izvještaja, revizorova obveza je prikupiti dovoljno informacije prije same procjene rizika klijenta, koje će mu pomoći tokom procjene rizika značajnog pogrešnog prikazivanja na razini pojedinih tvrdnji i na razini financijskih izvještaja kao cjeline, te na kraju i donošenja samog mišljenja. Nakon potvrđivanja angažmana, revizor će prikupljati različite dokaze, kao što su na primjer dokazi o saldima računa, o transakcijama poduzeća, djelovanju interne kontrole i sl. Soltani (2009) tvrdi kako svaki revizor pri revidiranju financijskih izvještaja treba posjedovati dovoljno informacija i znanja o revidiranom subjektu kako bi mogao prepoznati transakcije i događaje koji bi mogli imati učinak na njegovo mišljenje i na financijske izvještaje.

Hitrec (2013) navodi kako se od revizora očekuje da provodi revizijske postupke te prikupi sve potrebne informacije i revizijske dokaze te na temelju njih ocjeni jesu li su njegove procjene rizika značajnih pogrešnih prikazivanja ostale primjerene. S obzirom na to da se informacije koje je revizor prikupio mogu razlikovati od informacija na kojima se temeljila procjena rizika, revizor će trebati pri formiranju zaključka ocijeniti jesu li su njegovo razumijevanje društva i financijski izvještaji jednaki i jesu li su nastali neki novi rizici prijevare koji prije nisu bili uočeni.

4.1. Prepoznavanje i procjena rizika prijevare

Kako bi učinkovito otkrili značajna pogrešna prikazivanja uslijed prijevare, revizori prilikom provođenja revizije moraju razmotriti različite znakove upozorenja. Ti znakovi se popularno nazivaju „crvene zastavice“ (*engl. red flags*) i mogu se analizirati za svaku od komponenti trokuta prijevare. „Crvene zastavice ili indikatori prijevare nisu neizbježno ili univerzalno povezani s prijevaram, nego njihova prisutnost ukazuje na stupanj rizika prijevare“ (Duffeld & Grabosky).

Crvene zastavice prema komponentama se dijele na zaposlenike i menadžment. Tako za priliku koju mogu imati zaposleni mogu se navesti (Soltani, 2009, str 548):

- „Upoznatost s poslovanjem (uključujući sposobnosti zataškavanja i položaj od povjerenja)
- Poduzeće koje ne informira zaposlenike o pravilima ili postupcima koji su poduzeti za suzbijanje prijevare
- Brza izmjena ključnih zaposlenika bilo ostavkom ili otpuštanjem
- Neadekvatna politika odabira kod zapošljavanja zaposlenika na položaj od povjerenja
- Izostanak eksplicitnih i ujednačenih politika za osoblje

- Nepošten ili pretjerano dominantan menadžment
- Neadekvatna obuka
- Manjak internog osiguranja.“

Crvene zastavice za priliku koju može imati menadžment mogu biti (Soltani, 2009, str 548):

- „Transakcija između povezanih stranaka
- Složene poslovne strukture
- Korištenja nekoliko različitih revizorskih tvrtki ili kod česte promjena revizora
- Neradno pružanje potrebnih podataka revizoru
- Korištenja nekoliko različitih pravnih tvrtki ili čestog mijenjanja pravnih savjetnika
- Besprekidni problemi s regulatornim agencijama
- Velike transakcije na kraju godine i/ili neuobičajene transakcije
- Neadekvatni sustav internih kontrola i loši računovodstveni zapisi
- Neadekvatno objavljivanje upitnih ili neuobičajenih računovodstvenih postupaka.“

Situacijski pritisak koji mogu pokazivati zaposleni može biti (Soltani, 2009, str 549):

- „Značajne uočene promjene prošlih obrazaca ponašanja
- Visoki osobni dug ili financijski gubitci
- Ekstenzivno tržište dionica ili drugo špekulativno ponašanje
- Zamijećena nepravda u poduzeću
- Pritisci u grupi zaposlenika podjednakog položaja
- Pretjerana želja za stjecanje vlastitog bogatstva i osobne koristi.“

Crvene zastavice za pritisak koji može imati menadžment može biti (Soltani, 2009, str 549):

- „Nepovoljni ekonomski uvjeti u industriji
- Visoka zaduženost i nedostatan radni kapital
- Neusklađenost s korporativnim direktivama i procedurama
- Ekstremno brz razvoj kroz novo poslovanje ili linije proizvoda
- Učestali neodstaci novčanih tijekova, pad prihoda i/ili dobiti te gubitak tržišnog udjela
- Smanjena sposobnost dobivanja kredita ili ograničavajući ugovori o zajmu
- Poteškoće u ostvarivanju dobiti: troškovi i rashodi rastu više i brže od prodaje i prihoda
- Poteškoće s naplatom potraživanja
- Progressivno pogoršanje kvalitete zarada

- Značajne prilagodbe poreza
- Hitna potreba za povoljnim zaradama da se podrži visoka cijena dionice ili dostignu planirane zarade
- Potrebe da se uljepša privremeno loša situacija da bi se zadržala menadžerska pozicija i prestiž
- Značajne tužbe, posebice između dioničara i menadžmenta
- Značajno smanjenje neispunjenih narudžbi od kupaca (pokazuje da se smanjila buduća prodaja)
- Suspentija ili izlazak s tržišta dionica
- Značajno povećanje zaliha bez usporednog povećanja prodaje
- Pritisak za spajanje poduzeća
- Stalno kašnjenje s izvještajima
- Menadžeri redovito preuzimaju zaduženja podređenih.“

Abičić (2015) tvrdi kako je prijevorno financijsko izvještavanje jedan od najosnovnijih oblika od kojih se formira prijevora te navodi kako se ono uglavnom sastoji od namjernih pogrešnih prikazivanja, propusta unutar financijskih izvještaja te svako krivo prikazivanje koje ima za cilj obmanu korisnika financijskih izvještaja.

Najčešće manipulacije koje se mogu dogoditi unutar računovodstvenih manipulacija jesu manipulacije nad prihodima iz vrlo očitog razloga, a to je da su prihodi pokazatelji rasta društva te o njima ovisi kako će neko društvo biti promatrano te kakvu će zapravo poziciju imati na tržištu. Načini na koje se prihodi mogu manipulirati jesu precjenjivanje ili podcjenjivanje prihoda prema Topolnjak (2017) koja opisuje precjenjivanje prihoda kao prikazivanje prihoda većima nego što jesu, a podcjenjivanje manjima, odnosno nižima. Precjenjivanje, dalje ističe, izvršava se prijevremenim priznavanjem prihoda ili iskazivanjem onih koji ne postoje, a podcjenjivanje prodajom proizvoda ali bez evidentiranja u poslovni knjigama ili prodajom usluga i proizvoda „na crno“.

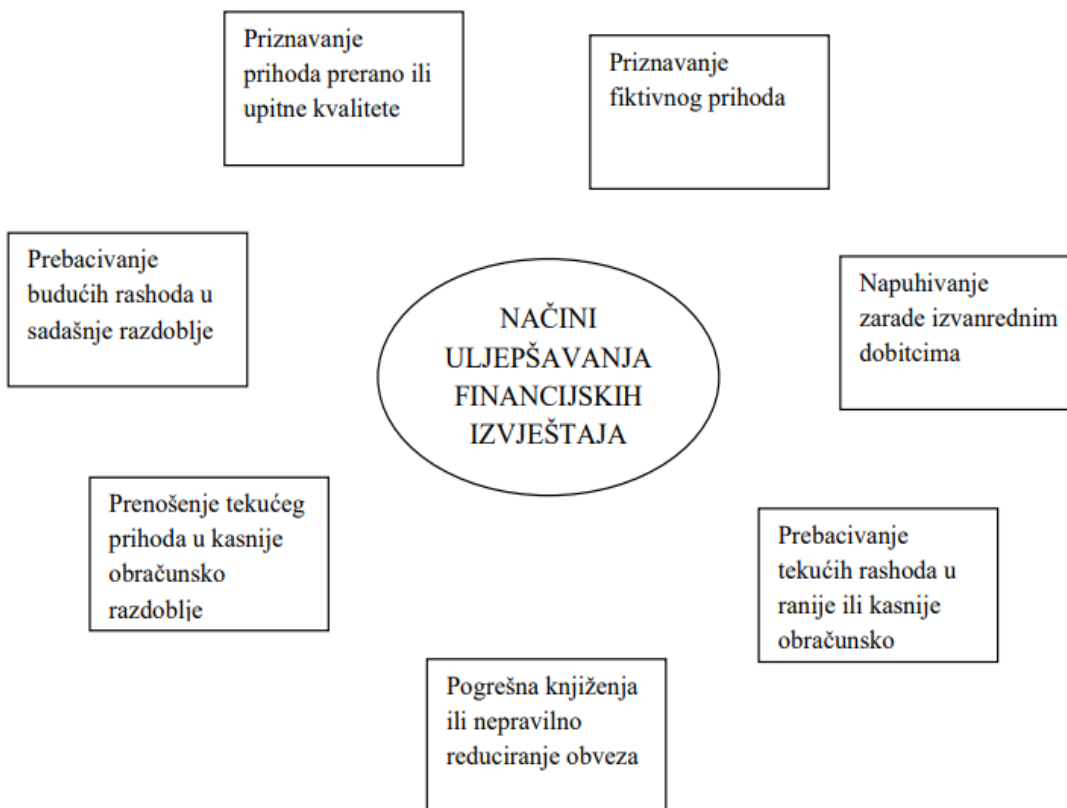
Bitno je naglasiti kako društva prijevarom ostvaruju sve veće gubitke te ne mogu podmirivati vlastite dugove i na taj način ulaze u financijsku krizu. Da bi se to spriječilo ili da bi prijevora bila otkrivena na vrijeme trebaju se provoditi pravovremene kontrole i nadzori od strane vlasnika ali i zajedno sa njegovim zaposlenicima.

Prijevora se rijetko događa od strane jedne osobe, već se većinom događa od strane više osoba kao počinitelja, primjerice, od strane menadžmenta, zaposlenika, nadzornog odbora ili neke treće strane.

Postoji mnogo načina na koji se može manipulirati financijskim izvještajima. Na slici 5 prikazane su neke od tehnika prijevarnog financijskog izvještavanja.

Slika 5.

Uljepšavanje financijskih izvještaja

Izvor: Kuhar, (2022, str. 16).

Na slici 5 prikazani su samo neki od mnogih načina uljepšavanja financijskih izvještaja, ali kao najreprezentativniji načini navedeni su oni koji su vezani za prihode, rashode bilo napuhivanje, prebacivanje ili prenošenje te oni koji se događaju pri pogrešnome knjiženju. *Priznavanje prihoda prerano* uzrokuje da se bruto dobit poveća zbog fiksnih rashoda. Unutar RDG-a će se priznati prihodi koji su stvarno nastali, ali prije vremena te se s tim dolazi do boljeg financijskog rezultata te ujedno boljim RDG-om i bilancom. *Priznavanje fiktivnog prihoda* znači prikazivanje lažnog prihoda, onog koji nikad neće postojati i koji se nikada neće ostvariti. *Napuhivanje zarade* je prodaja imovine koja je već ranije bila otpisana, a dobit od prodaje se uključuje u izvještaje. *Prebacivanje rashoda u ranije ili kasnije razdoblje* odvija se produljenjem vijeka trajanja imovine, smanjivanjem njene amortizacije, ispravka vrijednosti i sl. *Pogrešno knjiženje* je najčešći način pri kojem se podcjenjuju obveze te se na taj način

unutar bilance smanjuju obveze u odnosu na glavnica. Prenošenjem tekućeg prihoda u kasnije obračunsko razdoblje smanjuje prihod, što rezultira smanjenjem bruto dobiti, a suprotnost ovome načinu je posljednji način, prebacivanje budućih rashoda u sadašnje razdoblje.

Za prepoznavanje prijevare važno je da revizor zadrži stav profesionalnog skepticizma. Na taj način se konstantno pokušava utvrditi postoji li mogućnost nastanka prijevare prikupljanjem relevantnih informacija, te se od revizora traži da takav stav posjeduje i pri procjeni rizika pogrešnog prikazivanja bez obzira na dojam koji je mogao steći o menadžmentu objekta kojeg revidira. S druge strane, u praksi razina skepticizma varira kod svakoga pojedinoga revizora te ovisi o njegovim karakteristikama.

4.2. Reakcije na procijenjene rizike prijevare

Kako bi revizor stekao razumijevanje o poduzeću te njegovom okruženju, on treba provesti sljedeće postupke pri procjeni rizika (Soltani, 2009, str. 228):

- „Ispitati menadžment i druge osobe koje su zaposlene unutar poduzeća: revizijsko osoblje, zaposlenike koji rade u različitim odjelima, osobe koje su zadužene za korporativno upravljanje itd.
- Analitički postupci: analize značajnih pokazatelja i trendova uključujući i rezultirajuću istragu o fluktuaciji i odnosima koji nisu u skladu s ostalim značajnim informacijama ili odstupanju od predviđenih iznosa
- Promatranje i inspekcija: ispitivanje aktivnosti i poslovanja poduzeća, uvid ili inspekcija dokumenata, zapisa, poslovnih planova i priručnika o kontrolama, posjete prostorijama poduzeća te praćenje transakcija kroz informacijski sustav do financijskog izvještavanja.“

Nakon prikupljana potrebnih informacija, revizor treba procijeniti sadrže li dobiveni podatci čimbenike koji ukazuju na rizik od prijevare. „Nakon što je izvršio procjenu rizika prijevare u fazi planiranja, od revizora se očekuje da primjereno reagira na prepoznate rizike prijevare ili na one na koje se sumnja.“ (Abičić, 2017., str.222)

Nadalje, Abičić (2017., str.223) pozivajući se na MRevS 240 navodi 3 skupine reakcije revizora na procijenjeni rizik prijevare:

- a) Sveobuhvatne reakcije koje naglašavaju procijenjene rizike prijevare na razini financijskih izvještaja
- b) Revizijski postupci koji odražavaju reakciju na procijenjene rizike na razini tvrdnji

c) Revizijski postupci kao reakcija na rizike povezane s menadžmentovim zaobilaženjem kontrola.

U skladu s MRevS-om 240 (t. A37) prilagodbe koje revizor treba provesti kao reakciju na rizik prijevare su:

- 1.) „Promijeniti vrstu postupaka – odnosi se na promjenu i provedbu postupaka putem kojih će se prikupiti pouzdaniji i relevantniji dokazi ili kojim će se prikupiti dodatne informacije koje su potvrđene iz drugih izvora izvan poduzeća te su različite od prije prikupljenih,
- 2.) Promijeniti vremenski raspored – odnosi se na vremensku prilagodbu obavljanja dokaznih postupaka, npr. obavljanje postupaka bliže ili na datum izvještavanja kako bi se otkrila pogrešna prikazivanja te utjecaj na integritet, kvalitetu i pouzdanost financijskih izvještaja te
- 3.) Promijeniti opseg procedura – opseg postupaka mora odraziti procijenjeni rizik od pogrešnog prikazivanja zbog prijevare, npr. povećanje uzorka koji će biti dovoljan da se otkrije prijevera na koju se sumnja.“

Dakle čimbenici rizika prijevare su događaji koji mogu ukazati revizoru da postoji motiv za prijeveru ili da je prijevera počinjena kao na primjer neusklađenost glavne knjige, nedostatak pojedinog dokumenta, pogrešno prikazivanje prihoda i sl. Ako su rezultati pozitivni, odnosno ako rizik prijevare postoji, revizor mora odlučiti koje postupke treba provesti da prikupi dokazujuće revizijske dokaze te na temelju njih formirati svoje mišljenje o financijskim izvještajima.

4.3. Priopćavanje i komuniciranje

Međunarodni revizijski standard 240 (t. 94) nalaže da je revizor obavezan obavijestiti menadžment, nadzorni odbor i druga tijela vlasti u slučaju da otkrije prijeveru, bez obzira na to obuhvaća li ona pogrešne prikaze unutar financijskih izvještaja ili ako prikupi dokaze koji mogu predstavljati mogućnost postojanja prijevare.

Sukladno MRevS-u 240, Begović & Tomašević (2016) obrazlažu da u slučaju da se iznosi unutar računovodstvenih evidencija razlikuju od evidencija koje je revizor utvrdio kao stvarne iznose, revizor treba obavijestiti menadžment, ali onaj koji je viši nivo od onoga koji provodi konkretne transakcije te se treba uvjeriti da su navedene razlike uzete u obzir.

Informiranje menadžmenta o prijeveri je vrlo bitno jer na taj način revizor potiče menadžment da poduzme akcije koje su potrebne. U slučaju ako revizor sumnja da je menadžment dio prijevare, on će komunicirati s onima koji su zaduženi za upravljanje te će utvrditi postupke koji su bitni za završavanje

revizije kao što su određivanje vremenskog rasporeda, vrste i obujma postupaka. Komunikacija se može odvijati usmeno ili pismeno, ovisno o dogovoru. U nekim situacijama, poduzeća uopće ne žele biti obaviještena ako nije došlo do ozbiljnijih prijevара koje obuhvaćaju menadžment ili ako nije došlo do pogrešnog prikazivanja, dok druga poduzeća žele biti informirani o svim situacijama koje se odvijaju, uključujući i najmanje pogreške.

Komunikacija je najbitniji ključ između revizora, menadžmenta i drugih tijela koji su zaduženi za upravljanje te je vrlo bitno još od početka provođenja revizije uspostaviti dogovor o granici i količini informiranja poduzeća o aktivnostima revizora. Jedina iznimka može biti ako revizor sumnja u čestitost i poštenje menadžmenta ili upravljačkog sektora. U tom slučaju može zatražiti savjet s pravne strane vezano za određivanje primjerenog slijeda aktivnosti. Pri početku provođenja revizije, revizor treba biti obaviješten o količini provođenja kontrola za detekciju i prevenciju prijevара te o čestitosti menadžmenta, odnosno koliko on zapravo primjenjuje računovodstvene politike.

Isto tako, u slučaju da revizor otkrije da je društvo krivo za nastalu prijevара, on treba utvrditi je li revizor odgovoran za prijenos informacija i obavješćavanje osoba koje su van društva. MRevS 240 (t.A19) ističe kako revizorove odgovornosti variraju među različitim zemljama te da u različitim okolnostima obveze povjerljivosti mogu biti suprotno statutu, zakonu ili sudu.

5. ANALIZA I USPOREDBA POZNATIH SLUČAJEVA PRIJEVARA

U ovom poglavlju analiziraju se i uspoređuju tri poznata slučaja korporativnih prijevare: Enron, Agrokor i Wirecard primjenjujući analitički okvir trokuta prijevare te analizirajući propuste revizora.

5.1. Enron - uvodno

Slučaj Enron je danas poznat kao korporativni skandal koji je prouzrokovao gubitak mnogih radnih mjesta, uzdrmao povjerenje investitora u tržište, mehanizme korporativnog upravljanja i neovisnu reviziju, te se njegov naziv koristi kao sinonim za lažiranja i prijevare financijskim izvještajima. Njegova propast se smatra jednim od najvećih korporativnih skandala u povijesti SAD-a (Financa.ba, 2023).

Enron je nastao spajanjem dvaju poduzeća, Natural Gas Compny i Inter North Incorporated 1985. godine, koje su se bavile distribucijom prirodnog plina, a novi osnivač je bio Kenneth Lay. Spajanjem se stvorio ogroman dug, čime je nastao plan da se Enron pretvori i banku plina koja bi kupovala plin od dobavljača te ga preprodavala potrošačima. Ova ideja je bila osmišljena od strane Jeffrey Skillinga, mladoga savjetnika koji se pridružio Enronu te postao njegov glavni izvršni direktor (Stevens & Haag, 2019). Upravo je ova ideja s godinama dovela Enrona do visokih razina manipulativne dobiti.

5.1.1. Elementi prijevare u slučaju Enron

„Kada tvrtka izgleda previše dobro da bi bila istinita, tako obično i jest“ (Belak, 2017, str. 38).

Tužiteljstvo je optužilo Laya i Skillinga za prijevaru u kojoj su manipulirali financijama tvrtke, prikrivali dugove te ujedno predstavljali da je tvrtka ostvarivala veću dobit nego u stvarnosti (Jutarnji list, 2006).

Već u prvih nekoliko godina poslovanja, postojalo je nekoliko situacija koje su mogle dovesti poduzeće do bankrota što je ujedno počelo i stvarati pritiske za potencijalnu prijevaru (Cico, 2012):

- 1985. zabrana proizvodnje u Peruu od strane vlade koja je uzrokovala gubitak od \$200 miliona
- 1986. pokušaj društva Irwin Jacobs da preuzme Enron silom, što je uzrokovalo otkup 16,5% dionica Enrona po najvećoj tarifi
- 1988. godine skandal s trgovinom nafte (tzv. Valhala skandal) u kojem su se dva trgovca (Borget i Masteroni) upustila u špekulativna klađenja u vezi cijene energenata, što je uzrokovao gubitak od \$85 miliona.

Nakon navedenih situacija, Enron je odlučio krenuti u drugom pravcu. Skilling i Lay su se odlučili na novi pothvat, a to je trgovina prirodnim plinom koja se s vremenom prošila na električnu energiju. Ideja se unaprijedila uvođenjem Enron Online-a, internetske trgovine koja je poslovala i na domaćem i na

stranom tržištu te je, iskorištavajući deregulaciju tržišta energenata, uzrokovala veliki porast trgovine i zarada. Dvije godine nakon osnivanja EnronOnline platforme 1999., bilo je razvijeno preko 1500 različitih proizvoda, od različitih elektroenergetskih i plinskih paketa do kompleksnih derivatnih instrumenata i raznih drugih proizvoda i paketa usluga. Za manje od godinu dana od osnivanja EnronOnline, 60% trgovine prirodnim plinom se vršilo preko ovog sustava(Cico, 2012).

Ako se osvrnemo na trokut prijevare, možemo primijetiti da je slučaj Enron imao mnogo pritisaka kojima su se razvijale mogućnosti za poduzimanje akcija, koje su zapravo i završile racionalizacijom. Najveći pritisci su bili naravno gubitci i loše poslovanje koji su poticali poduzeće da donosi nove odluke koje su racionalizirali kao opravdane. Osim pritisaka, postojali su i brojni poticaji koji su motivirali pohlepu glavnih aktera prijevare, poput dioničkih opcija i bonusa. Izvršni direktori su zaradili milijune dolara prodajom Enronovih dionica po visokim vrijednostima, a samo nekoliko dana prije bankrota, podijeljeno je \$55 milijuna bonusa direktorima i drugim zaposlenicima (Healy & Palepu, 2003).

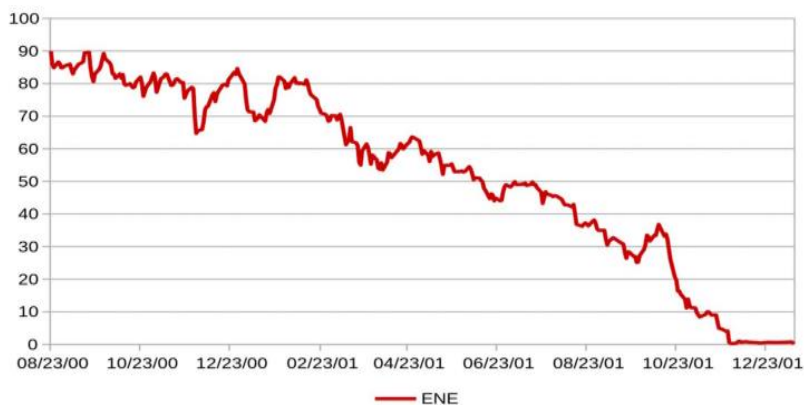
Jedan od najvažnijih načina na koji su prijeverne radnje počinjene je kroz formiranje kompleksnog sustava tzv. jedinica za posebnu namjenu te kroz tzv. off-balance-sheet partnerstava putem kojih se provodilo izvanbilančno financiranje. Liberto (2022) objašnjava izvanbilančno financiranje kao računovodstvenu praksu koja uključuje evidentiranje korporativne imovine ili obveza na takav način da se ne pojavljuju u bilanci poduzeća. Neka partnerstva su se prikazivala kao Enronovi investitori, a nisu ostvarivala ni zaradu niti novac u prve tri godine, što je također smanjivalo Enronovu zaradu. Isto tako, partnerstva su povećavala zaduženost u bilanci, te su smanjivala kreditni rejting Enrona. Ovaj pritisak doveo je do zlouporabe računovodstvenih načela vezanih uz zaobilaženje pravila konsolidacije navedenih partnerstva te su se na taj način knjižile zarade od transakcija njima bez uključivanja dugova u bilancu. Najvažniji razlog korištenja partnerstava bio je mogućnost manipulacije nad financijskim tržištem, vrijednostima dionica koje su na burzi te prikrivanje gubitaka koji su nastali investiranjem. Jedan od bitnih modela koje treba spomenuti i pri kojemu je Enron povećavao zaradu je i zlouporaba računovodstva fer vrijednosti. Mogućnost zlouporabe temeljila se na nepostojanju aktivnog tržišta za derivativne instrumente koji su se trebala vrednovati po fer vrijednosti, što je omogućilo Enronu vrednovanje prema vlastitim metodama i pretpostavkama te uvelike pomoglo prikazivanju zarade veće nego što ona zapravo je. Neučinkovit sustav internih kontrola te neučinkovit nadzor mehanizama korporativnog upravljanja, omogućili su da različite prijeverne aktivnosti Enrona budu i realizirane. Loša korporativna kultura, poticanje i nagrađivanje rizičnih ulaganja i prijevernih aktivnosti bili su osnova racionalizacije prijevernih aktivnosti Enrona.

Za prvi udarac se može navesti pad kreditnog rejtinga koji se dogodio jer su banke odbijale posuđivati novac te je Enron morao objaviti svoj prvi gubitak. Enron je bio primoran prepraviti financijske izvještaje od 1997. godine te je prepravljanje rezultiralo priznavanjem gubitka od \$591 miliona te još dodatnih \$628 miliona u obvezama, što je rezultiralo padom cijene dionica i gubitkom od \$5 milijardi u vrlo kratkom roku. Međutim, zbog pritiska vlade i novinskih agencija, Enron je trebao ponovo izdati financijske izvještaje za razdoblje od 1997. do 2000. godine. Cico (2012) spominje kako je ponovni prepravak otkrio da je se prikazivao profit veći nego što je stvarno bio i to za \$586 miliona, dugovanja manja za \$711 miliona tedionički kapital veći za \$1 milijardu. Nakon ovoga više nije bilo povratka.

Razotkrivanjem prijevare, Enron je izgubio povjerenje svih svojih investitora i kreditni rejting. Padom kreditnog rejtinga više nije mogao niti ostvarivati profit niti vratiti primljene kredite da bi mogao nastaviti s poslovanjem. Sve to je rezultirao objavom bankrota u prosincu 2001. godine. Kretanje Enronovih cijena dionica od kolovoza, 2000. godine do siječnja 2002. godine može se vidjeti na slici ispod.

Slika 6.

Kretanje Enronovih cijena dionica

Izvor: EWM Interactive,(2018)

Slika 6 prikazuje kretanje cijena dionica Enrona u razdoblju od dvije godine prije njegovog bankrota. Može se vidjeti da je najveća cijena dionica bila u kolovozu 2000. godine te su se u to vrijeme dionice i počele prodavati. Što su se dionice više prodavale cijena im je bila sve manja. Ako se promotri razmak od godinu dana može se vidjeti da je cijena dionice 2000. godine iznosila oko 90 USD, a 2001. godine 42 USD. Još se kroz listopad 2001. godine očekivao povrat Enrona, međutim krajem listopada dionice padaju na 15 USD te se nastavljaju padati.

5.1.2. Propusti revizora i posljedice u slučaju Enron

Enron je revidirala revizorska kuća Arthur Andersen, koja se nije pridržavala najbitnijih aspekata i pravila revizijske profesije, a to su neovisnosti i objektivnost revizora. Revizori su bili potkupljeni milijunima dolara. Propast Enrona prouzročila je propast tvrtke Arthur Andersen, za koju je poznato da je „ova tvrtka u jeku krize Enrona uništavala sve inkriminirane izvještaje revizije“ (Jurković , 2006).

Voice of America (2022) u svom članku spominje profesora knjigovodstva na Newyorškom fakultetu Baruch, Douga Carmichaela, koji navodi kako su „revizori iz firme Andersen uništavali dokumente o poslovanju Enrona te kako je to već dovoljan razlog za krivičnu prijavu“.

Financa.ba, (2023) isto tako spominje kako je Enron koristio složene računovodstvene trikove kako bi sakrio dugove i loše financijsko stanje tvrtke. Korišteni su različiti računovodstveni obrasci za dovođenje u zabludu investitora i regulatornih agencija. Ove su prakse omogućile Enronu da predstavi lažnu financijsku sliku svog poslovanja.

Naposljetku, 2.12.2022. godine Enron proglašava stečaj, a dionice Enrona, koje su tijekom prethodne godine prelazile cijenu od 90 dolara, pale su na cijenu od samo nekoliko centi (Povijest.hr, 2023).

Kenneth Lay nije doživio kraj suđenja, a Skiing je dobio smanjenje zatvorske kazne uz nagodbu da podmiri sav trošak žrtvama prijevare. Čitavi skandal koji je Enron priuštio doprinio je postavljanju novih zakona protiv prijevare i donošenju promjena unutar korporativnog upravljanja. Najvažniji zakon koji je nastao nakon prijevare Enrona jest Sarbanes Oxely Act (SOX). Navedeni zakon je donesen 30. srpnja 2002. godine s ciljem da zaštiti investitore od novih slučajeva prijevernog financijskog izvještavanja.

5.2. Agrokor- uvodno

Koncern Agrokor je najveća hrvatska prehrambena kompanija te ujedno jedna od najvećih kompanija u Jugoistočnoj Europi. Kompanija ima sjedište u Zagrebu, a njen prihod 2013 . godine je iznosio 35 mil. kn dobiti(HR Portfolio, 2015). Agrokor su osnovali Ante i Ivica Todorić 1976. godine. U početku je to bilo samo društvo za proizvodnju i prodaju cvijeća, ali zbog dobrog poslovanja se širi te SE 1989. godine mijenja u dioničko društvo. U vrijeme velike potražnje na tržištu za cvijećem, Todorić se odlučuje za pothvat uzgajanja cvijeća (ruža, tulipana, karanfila itd). Plan je bio izgraditi plastenike i staklenike za uzgoj navedenog cvijeća. S vremenom se obujam proizvodnje proširio nakon što su odlučili proširiti trgovinu sa uljem, pšenicom te ostalom robom. Klepo et al. (2017) tvrde kako je tada realizirana ideja

koja je Todorića pratila cijeli život, a ta ideja je bila sklapanje trgovanja i proizvodnje u jedno. Kroz par godina Agrokoru se pridružilo mnogo poznatih poduzeća, a neka od njih su Ledo, Zvijezda i Jamnica. Najveća prekretnica koja se dogodila pri usponu je bila preuzimanje Unikonzuma 1994. godine te se zahvaljujući velikom pritoku novca 1995. godine otvara Super Konzum. Nakon ovoga uspona slijede investiranja i preuzimanja u još nekoliko državnih poduzeća koja su tada bila propala, kao što su Belje, PIK Vrbovec, Vupik itd.

Kompanija je se s godinama sve više širila te je 2006. godine sadržavala više od 50 kompanija. Neka od najznačajnijih poduzeća prikazana su u tablici .

Tablica 1.

Najznačajnija poduzeća pod vlasništvom Agrokor

NAJZNAČAJNIJA PODUZEĆA POD VLASNIŠTVOM AGROKORA	
PODUZEĆE	SJEDIŠTE
A007 D.O.O.	Slavonska avenija 11a, Zagreb
BELJE D.D.	Sv. Ivana Krstitelja 1a, Darda
JAMNICA D.D.	Getaldićeva 3, Zagreb
KONZUM D.D.	M. Čvlića 1a, Zagreb
LEDO D.D.	Čavlićeva 1a, Zagreb
PIK VINKOVCI D.D.	Matije Gupca 130, Vinkovci
PIK VRBOVEC D.D.	Zagrebačka 148, Vrbovec
TISAK D.D.	Slavonska avenija 11a, Zagreb
VELPRO D.D.	M. Čavića 1, Zagreb
VUPIK D.D.	Sajmište 113 c, Vukovar
ZVIJEZDA D.D.	M. Čavića 1, Zagreb

Izvor: prema Maganjić (2021, str. 24)

5.2.1. Elementi prijave u slučaju Agrokor

Kao i kod Enrona, blagostanje Agrokor nije trajalo dugo te se tijekom vremena polako počinje nadzirati početak problema, što znači da su se počeli pojavljivati različiti pritisci, koji su doveli do prijevernih radnji. Ekonomska kriza te pad prihoda, uz rast konkurencije na tržištu nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju doveli su rasta zaduženosti Agrokor (Klepo et al., 2017). Naravno, rastom zaduženosti je pao broj zainteresiranih investitora i kreditora, pri čemu Agrokor počinje razmatrati nove mogućnosti

zaduživanja. Kao rješenje problema financiranja, zatražen je kredit od ruske Sberbank banke u iznosu od 600 milijuna eura koji je dosegao iznos od 1,1 mil eura. Uz dug prema drugoj ruskoj banci u iznosu od 300 mil eura (VTB), ukupni dug Agrokor prema ruskim bankama iznosio je 52% od cjelokupnog duga prema bankama (Klepo et al, 2017).

U kontekstu pritiska, važno je spomenuti i kupnju slovenskog Mercatora u 2014. godini. Naime, Slovenci su se opirali prodaji jer su smatrali da je Agrokor prezadužen, ali kako je i sam Mercator bio prezadužen, postojala je potreba pronalaska kupca, te je Agrokor iz četvrtog puta uspio kupiti Mercator (Klepo i sur., 2017). Da bi osigurao potreban iznos za kupnju Mercatora koji je iznosio 550 mil. eura, Todorčić se odlučio za izdanje petogodišnjih obveznica (payment in kind-PIK) koje su iznosile 485 milijuna eura. Ovaj put je jamac za kredit bio sam Todorčić sa svojim dionicama. Rizik je bio ogroman jer ako ne uspije vratiti dug, svi ulagači PIK obveznica imaju pravo vlasništva nad 90% Agrokor (Klepo et al, 2017).

Prvotnu reviziju za 2015. i 2016. godinu, obavljala je zagrebačka Revizijsko društvo Baker Tilly Hrvatska d.o.o. Revizijsko društvo je prozvano za razne propuste, no ona se branila izjavom kako "pretpostavljaju da se radi o grešci u komunikaciji između dviju strana" (Nežirović, 2017).

Prema Jeliniću (2021), revizijsko društvo Baker Tilly bilo je jedno od najbolje plaćenih društava koje je Agrokor angažirao u razdoblju od 2012. do 2016. godine, a koje je istovremeno obavljalo reviziju Agrokorovog poslovanja. Navodi se da je Baker Tilly za revizorske poslove primio više od 180 milijuna kuna od Agrokor tijekom tih pet godina.

Prema Nacionalu (2021) uloga Baker Tillyja u kontekstu Agrokor uključivala je:

- Obavljanje revizije financijskih izvještaja Agrokor i Konzuma tijekom razdoblja od 2012. do 2016. godine.
- Primanje visokih honorara od strane Agrokor za revizorske usluge, što ukazuje na blisku suradnju između Agrokor i Baker Tillyja.
- Propust u pravovremenom otkrivanju nepravilnosti i problema u financijskim izvještajima Konzuma, kao što su nedostatak obrtnih sredstava potrebnih za poslovanje i nedostatak pravilne prakse u prikazivanju novca i novčanih ekvivalenata.
- Neadekvatno reagiranje na interna upozorenja o nepravilnostima u poslovanju Agrokor već od 2010. godine.

- Uhićenje pojedinih članova Baker Tillyja, uključujući Olivija Discordiju i Sanju Hršćić, zbog sumnje u pomoć Todorićima u lažiranju financijskih izvještaja.
- Tomaž Lovše, jedan od Todorićevih savjetnika, bio je među najplaćenijim pojedincima u razdoblju od 2012. do 2016. godine, što sugerira bliske veze između Todorića, Baker Tillyja i pojedinaca unutar tvrtke.

Međutim, postoje optužbe da je Baker Tilly propustio pravovremeno otkriti određene nepravilnosti i probleme u Agrokorovom poslovanju, posebno u vezi s Konzumom. Navodi se da su revizori iz Baker Tillyja propustili upozoriti na nepravilnosti u financijskim izvještajima Konzuma, kao što su nedostatak obrtnih sredstava potrebnih za poslovanje i nedostatak pravilne prakse u prikazivanju novca i novčanih ekvivalenata.

Također se ističe da su interni dokumenti Baker Tillyja ukazivali na nepravilnosti u poslovanju Agrokoru još od 2010. godine, ali da revizori nisu adekvatno reagirali na te signale. Navodi se da su interna upozorenja o nepravilnostima prenesena nadležnim osobama u Baker Tillyju, ali da nije poduzeta odgovarajuća akcija.

Osim toga, spominje se da su pojedini članovi Baker Tillyja, uključujući Olivija Discordiju i Sanju Hršćić, bili uhićeni zbog pomaganja Todorićima u lažiranju financijskih izvještaja.

Nadalje, Tomaž Lovše, jedan od Todorićevih savjetnika, također je bio među najplaćenijim pojedincima u razdoblju od 2012. do 2016. godine, što sugerira da su pojedinci bliski Todoriću također bili značajno plaćeni od strane Agrokoru.

Različite mogućnosti koje je Todorić birao i njihova racionalizacija nije dovela do ničeg osim prikrivanja stvarnog stanja kompanije te sve veći rast njene zaduženosti. Dakle, racionalizacija menadžmenta da stječe vlastitu korist na štetu poduzeća se može navesti kao prvi razlog prijevare, što se naravno odrazilo negativno na poslovanje te je počelo dolaziti do urušavanja cijelog sustava.

5.2.2. Propusti revizora u slučaju Agrokoru i posljedice

Prema Belaku (2017), nakon imenovanja vladinog povjerenika Ante Ramljaka koji je tvrdio kako postoje sporna knjiženja u financijskim izvještajima, napravljena je nova revizija financijskih izvještaja, a taj posao 2016. godine preuzelo je revizorsko društvo PricewaterhouseCoopers(PwC).

Milekić (2017) navodi kako je prema izvještaju revizorske kuće PricewaterhouseCoopers iz 2015. godine prikazano mnogo pogrešaka koje su se dogodile unutar računovodstva, kao što su to bile pogrešni prikazi obveza po kreditima gdje je prikazano 1.3 milijarde eura obveza manje te ujedno i korištenje novca od tvrtke za privatne svrhe u iznosu od 130 mil eura. Isto tako ističe kako je u ovoj naknadnoj reviziji akumuliran gubitak u iznosu od 480 milijuna eura dok se se iskazivala dobit od 160 milijuna eura.

Ponovljenom revizijom pokazalo se kako je „u maloprodajnom segmentu revizija obuhvatila Konzum i Tisak, a ukupan negativni efekt u 2015. i 2016. godini u tom segmentu iznosio je 2,5 milijardi kuna. U poljoprivredi – Belju, PIK-u Vinkovci i Vupiku – ostvaren je neto gubitak u 2016. godini od 300 milijuna kuna, a u prehrani, koja obuhvaća Ledo, Jamnicu, Zvijezdu i PIK Vrbovec, 700 milijuna kuna. U razdoblju od 2015. i 2016. godine ukupni negativni efekt na neto dobit u poljoprivredi dosegnuo je 200 milijuna kuna, a u prehrani 1,4 milijarde kuna“ (Braniteljski portal, 2017). Naime, revizori su utvrdili da je Agrokor godinama izbjegavao priznavati nužna vrijednosna usklađenja imovine kako bi prikazao poslovne rezultate bolje od stvarnih. PWC nakon objavljene revizije daje „Mišljenje s rezervom“ iz razloga kao što su nemogućnost prisustva pri popisu stanja zaliha, nepotpuno uvjerenje u pravovaljanost, transparentnost i pravovremenost, pouzdanost i točnost iskazanih podataka u financijskim izvještajima u 2016. godini itd. Dio datog mišljenja od strane PWC-a može se vidjeti na slici ispod.

Slika 7.

PricewaterhouseCoopers izvješće za Agrokor (dio)

Izvuješće neovisnog revizora

Izvanrednom Povjereniku društva Agrokor d.d.:

Mišljenje s rezervom

Prema našem mišljenju, osim učinaka opisanih u točkama 7 i 8, te mogućih učinaka stavki opisanih u točkama 1, 2, 3, 4, 5 i 6 u odjeljku „Osnova za mišljenje s rezervom“ našeg izvješća, priloženi konsolidirani financijski izvještaji fer prezentiraju, u svim značajnim odrednicama, konsolidirani financijski položaj društva Agrokor d.d. („Društvo“) i njegovih ovisnih društava (zajedno „Grupa“) na dan 31. prosinca 2016. i njezinu konsolidiranu financijsku uspješnost te njezine novčane tokove za tada završenu godinu u skladu s Međunarodnim standardima financijskog izvještavanja koji su usvojeni u Europskoj uniji („MSFI EU“).

Što smo revidirali

Konsolidirani financijski izvještaji Grupe sadrže slijedeće:

- konsolidirani račun dobiti i gubitka za godinu završenu 31. prosinca 2016.;
- konsolidirani izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti za godinu završenu 31. prosinca 2016.;
- konsolidirani izvještaj o financijskom položaju na dan 31. prosinca 2016.;
- konsolidirani izvještaj o novčanim tijekovima za godinu završenu 31. prosinca 2016.;
- konsolidirani izvještaj o promjenama kapitala za godinu završenu 31. prosinca 2016.; i
- bilješke uz konsolidirane financijske izvještaje, uključujući sažetak značajnih računovodstvenih politika i ostalih objašnjavajućih informacija.

Osnova za mišljenje s rezervom

1. Bili smo imenovani kao revizori Društva u svibnju 2017. godine i stoga nismo prisustvovali fizičkom popisu zaliha na dan 31. prosinca 2016. godine. Nismo se mogli uvjeriti drugim načinima u količine zaliha iskazane na dan 31. prosinca 2016. godine zbog značajnog proteka vremena između kraja razdoblja financijskog izvještavanja i datuma kad smo imenovani kao revizori, te zbog brzog obrtaja zaliha Grupe. Kao rezultat prethodno navedenog, nismo mogli utvrditi da li bi bila potrebna neka prepravljavanja u svezi zaliha iskazanih u konsolidiranom izvještaju o financijskom položaju na dan 31. prosinca 2016. kao i u svezi gubitka iskazanog u konsolidiranom računu dobiti i gubitka za godinu tada završenu te u svezi neto novčanog toka iz operativnih aktivnosti iskazanog u konsolidiranom izvještaju o novčanim tijekovima za godinu tada završenu.
2. Kao što je opisano u Bilješci 2.1 uz konsolidirane financijske izvještaje, financijski izvještaji prethodnih razdoblja su prepravljani kako bi reflektirali pogreške koje je identificirala Uprava. Kako je detaljnije objašnjeno u Bilješci 2.1 vezano uz navedeno u tijeku su istrage koje provode Uprava, njezini savjetnici i vanjska tijela; a s obzirom da razne istrage nisu dovršene, nismo se mogli uvjeriti da su identificirane sve pogreške prethodnih razdoblja, a stoga ni u potpunost, pravovremenost i točnost priznavanja iznosa objavljenih u Bilješci 2.1.

Izvor: Agrokor. (2017). Revidirani financijski izvještaji kompanija Agrokor koncerna

Jerak (2018) navodi 2017. godinu kao godinu sloma Agrokora, u kojoj upada u ozbiljne financijske probleme, što uzrokuje pad poslovanja te počinje ugrožavati stabilnost hrvatskog gospodarstva. Slično, Bošković (2017) navodi da su u listopadu 2017. godine ukupni dugovi Agrokora prema njegovim dobavljačima i bankama iznosili 56,28 milijardi kuna, što je zapravo 14,5 milijardi kuna više od samog njegovog kapitala.

Smanjenje kreditnog rejtinga Agrokora od strane rating agencije Moody's 2017. godine s B2 na B3 bio je značajan signal tržištu koji je upozorio na moguću nesolventnost društva. Ova odluka rating agencije odražavala je sve veće zabrinutosti u vezi s financijskim stanjem Agrokora i njegovom sposobnošću da ispunjava svoje financijske obveze (Hina, 2017).

Kreditni rejting je važan pokazatelj pouzdanosti i kreditne sposobnosti tvrtke. Smanjenje rejtinga obično znači da rating agencija vidi veći rizik u vezi s tvrtkom i njenom sposobnošću da otplati svoje dugove. U slučaju Agrokora, smanjenje rejtinga s B2 na B3 sugeriralo je da Moody's vidi povećan rizik od nesolventnosti, odnosno da postoji veća vjerojatnost da Agrokora neće moći izvršiti svoje financijske obveze (Klepo i sur., 2021).

Ovo smanjenje rejtinga dodatno je pridonijelo percepciji tržišta o teškoćama s kojima se Agrokora suočava. Kao rezultat toga, Agrokora je bio pod dodatnim pritiskom da riješi svoje financijske probleme i poduzme mjere za restrukturiranje kako bi izbjegao nesolventnost. Smanjenje kreditnog rejtinga također je moglo utjecati na uvjete pod kojima Agrokora može dobiti nove kredite ili refinancirati postojeće dugove, jer je viši rizik mogao rezultirati i većim kamatnim stopama ili ograničenim pristupom financiranju.

Dakle, glavni problem koji je uzrokovao krizu je lažiranje financijskih izvještaja od strane menadžmenta te prekrivanje informacija o stvarnoj zaduženosti društva i njegovom poslovanju.

6. travnja 2017. godine Vlada Republike Hrvatske donijela je Zakon o postupku izvanredne uprave u trgovačkim društvima koji je bio od sistemskog značaja za Republiku Hrvatsku te je popularno nazvan "Lex Agrokora" (NN 32/17). Ovim zakonom se omogućava zaštita trgovačkih društava, odnosno oporavak od krize društava koji imaju problema u poslovanju od strane njihovih vjerovnika na ograničeni vremenski period.

Agrokor 1. travnja 2019. godine mijenja ime u Fortenova grupa, unutar koje prenosi svoju imovinu, poslovanje i dio duga iako on i dalje postoji kao pravni subjekt u izvanrednoj upravi, što je prema Zakonu o postupku izvanredne uprave (NN 32/17) poseban stečajni postupak unutar RH.“

5.3. Wirecard- Uvodno

Priča o Wirecardu je smještena u Njemačkoj krajem 90-ih godina, točnije 1999. godine. Njegovi osnivači su bili Detlev Hopperrath i Peter Harold, koji su, svjesni manjka informiranosti o digitalnim financijskim transakcijama i internetskoj trgovini, stvorili trgovačko društvo za digitalne financijske usluge i dali joj ime Wirecard.

U današnjem vremenu, sa sve bržim razvojem tehnologije, došlo je do mnogo popularnih digitalnih aplikacija u svijetu kao što su Facebook, Instagram, Google i sl., a Njemačka se nije posebno isticala u tom segmentu poslovanja. Stoga je Wirecard došao kao idealna prilika za razvoj u tom segmentu poslovanja, predstavljajući alternativu financijskim tehnologijama.

Ispočetka se tvrtka bazirala na online plaćanje kreditnim karticama, međutim, plaćanja su bila vezana za kockanje i pornografiju. Tijekom razvoja se bazirala na izdavanje kartica i bankarstvo te je s tim dobila mnogo veću klijentelu kao što je FC Bayern, Ikea, mobilni operater Orange itd.

Wirecard je doživio vrhunac 2018. godine uvrštavanjem dionica u burzovni index Dax koji je sačinjen od 30 dionica najboljih kompanija u Njemačkoj.“ . Dokaz da je u svijetu njemačkih financija došlo novo doba bila je činjenica da je Wirecard iz DAX-a izgurao Commerzbank, financijsku instituciju s tradicijom od gotovo 150 godina“ (Pili, 2020).

5.3.1. Elementi prijevare u Wirecardu

Kao kod prethodno analiziranih slučajeva Enron i Agrokor, postoji određeni trenutak kada nešto krene krivo u poslovanju, što počne stvarati pritiske koji motiviraju i ostale elemente trokuta prijevare. U Wirecardu je to bio slučaj u kojemu su se pojavili problemi s tehnikom i programom, zbog čega je posao dobio Jan Marsalek (McCrum, 2022). Marsalek je odlučio obnoviti cjelokupni računalni program što je uzrokovalo goleme troškove. Stvari su se počele zahuktavati 2000. godine pozivom revizorske kuće KPMG za obavljanje revizije. U tom vremenu je bitno spomenuti ime Marcus Brown, koji je prihvatio

ново mjesto u Wirecardu kao izvršni direktor te koji je ujedno krenuo s Marsalekom u preuzimanje čitave tvrtke, dok se Hoppenrath povukao u nadzorni odbor.

Zbog sve većih financijskih problema, bilo je potrebno naći nekoga tko će investirati u Wirecard te 2006. godine u nadzorni odbor dolazi glavni ulagač, Paul Bauer-Schlichtegroll, milijarder koji je svoje bogatstvo izgradio preko sumnjivih kockarskih i porno stranica. Iste godine tvrtka mijenja ime u Wirecard (Teixeira, 2021).

Nadalje, može se reći da su sve prethodne situacije oblikovale poticaje koji su postajali intenzivniji, iako se ne može reći za sigurno. Međutim, cjelokupna izmjena vlasnika te nagli porast posla od strane osoba koje stvaraju bogatstvo na neprimjeren način se ne može pretpostaviti drugačije nego kao početak razmatranja mogućnosti unutar trokuta prijevare te moguće racionalizacije prijevarnog ponašanja.

Može se reći da je 2014. godina bila godina kada je sve prestalo ići glatko za Wirecard. U to vrijeme novinar iz Financial Timesa, Ted McCrum je objavio članak o bilanci Wirecarda koja je bila vrlo sumnjiva te je tvrdio kako Wirecardovo svjedočenje o velikom udjelu tržišta u Aziji zapravo ne postoji. McCrum je smatrao da tvrtka kupuje manje tvrtke u Aziji i na taj način stječe više kupaca, što ga je navodilo na mišljenje da se unutar Wirecarda odvija veliko pranje novca. Međutim, istraga protiv Wirecarda nije pokrenuta, nego je počeo napad na novinare (Christensen, 2021).

Financial Times nije bio jedini koji je sumnjao u Wirecard. 2016. godine nepoznata istraživačka tvrtka također iznosi optužbe protiv Wirecarda vezane za pranje novca. Ispostavilo se kako svi partneri koje je Wirecard navodio kao predstavnike u Aziji su zapravo lažni i ne postoje te kako je Wirecard samo program koji služi za pranje novca pri čemu redovito izbjegavaju reviziju. Unatoč novim otkrićima, njemačka administracija je svakako stala na stranu Wirecarda te nezakonito prodala njegove dionice (Betz i Kim, 2021). Urušavanje Wirecardovog poslovanja pokazalo je da su višestruki mehanizmi korporativnog upravljanja od menadžmenta, revizijskog i nadzornog odbora, revizora do regulatora imali propuste u svom poslovanju. To je otvorilo mogućnosti da se Wirecardova prijevarena razvija od velikih razmjera.

5.3.2. Propusti revizora i posljedice u slučaju Wirecard

Prijevare aktivnosti Wirecarda, među prvima, počeo je razotkrivati Financial Times. Financial Times 2019. godine piše o tome kako Wirecard lažira svoju prodaju i dobit i dovodi u zabludu Wirecardovu revizijsku kuću Ernst & Young. Nakon toga je Wirecard zaposlio KPMG da ponovno obavi reviziju

financijskih izvještaja. Međutim, KMPG iznosi mišljenje kako ne može tvrditi da neregularnosti nije bilo te da ne mogu utvrditi postojanje milijardu eura koje je poduzeće prikazivalo kao prihod. Ovdje je reagirao BaFin (Njemačka institucija za nadzor financijskih usluga), te je naredio pretragu ureda kompanije, pri čemu Ernst & Young objavljuje kako „kako ne može potvrditi postojanje 1,9 milijardi eura u bilanci, što je četvrtina Wirecardove imovine“ (Pili,2020). Dakle, svi dokumenti su bili krivotvoreni i više nije bilo izlaza.“ U vrlo kratkom vremenu cijene dionica pale su sa 104,50 eura na 1,28 eura“ (Križanec, 2022).

Naposlijetku, Wirecard objavljuje u lipnju, 2020. godine, kako tvrtci nedostaju 2 milijarde eura, odnosno svota prijave tvrtke kao javne. Na kraju je sve sve svodilo na samo dvije opcije, a to su da novac nikad nije postojao ili je ukraden.

Osobe koje su odgovorne su optužene za „stvaranje kriminalne skupine za prijevaru“, dok je Marsalek pobjegao u inozemstvo.

5.4. Usporedba poduzeća

Kao posljedni dio rada te radi povezivanja svih aspekata koji su razmatrani u radu, u nastavku se mogu povezati sva tri prethodno spomenuta poduzeća. Uz pomoć trokuta prijave može se vidjeti koji se dijelovi njihove priče zapravo preklapaju, odnosno koji su razlozi za počinjenom prijevarom bili isti, a koji različiti. Isto tako će se trokut prijave povezati sa crvenim zastavicama što će ujedno stvoriti cjelokupnu sliku o događanjima unutar svakog pojedinog poduzeća te pomoći zaključiti koji su pritisci prevladavali, koje su se prilike otvorile te kako su oni zapravo rezultirali racionalizacijom prijave.

Tablica 1 prikazuje crvene zastavice za pritisak, koji je podijeljen na pritisak koji mogu imati zaposlenici te pritisak koji može imati menadžment na odvijanje u njihovom poduzeću. Za primjer su se uzeli prethodno spomenuti Enron, Agrokor i Wirecard te na temelju njihovog poslovanja se zaključilo koje bi pojedine crvene zastavice mogle utjecati na pritisak u vezi njihovih prijevarnih radnji.

Tablica 2.*Crvene zastavice za pritisak*

CRVENE ZASTAVICE ZA PRITISAK	ENRON	AGROKOR	WIRECARD
ZAPOSLENICI			
FINANCIJSKI GUBITCI	+	+	+
EKSTENZIVNO TRŽIŠTE DIONICA	+		
ZAMIJEĆENA NEPRAVDA U PODUZEĆU			+
PRITISCI OD STRANE ZAPOSLENIKA JEDNAKOG POLOŽAJA			+
PRETJERANA ŽELJA ZA STJECANJEM OSOBNE KORISTI/BOGATSTVA	+	+	+
MENADŽMENT			
NEPOVOLJNI EKONOMSKI UVJETI	+	+	
VISOKA ZADUŽENOST	+	+	
EKSTREMNO BRZ RAZVOJ KROZ NOVO POSLOVANJE		+	+
NEDOSTATCI NOVAČANIH TIJEKOVA (PAD PRIHODA, GUBITCI)	+	+	+
SMANJENA SPOSOBNOST DOBIVANJA KREDITA		+	
POTEŠKOĆE U OSTVARIVANJU DOBITI	+		+
POTREBA ZA POVOLJNIJOM ZARADOM			+
ULJEPŠAVANJE PRIVREMENO LOŠE SITUACIJE RADI UGLEDA	+	+	+
PRITISAK ZA SPAJANJE PODUZEĆA	+		

Izvor: Autorski rad

Prema tablici 2 se može vidjeti kako je svako pojedino poduzeće imalo vrlo mnogo crvenih zastavica koje su vezane za pritisak te da se taj pritisak odvijao i među zaposlenima i među menadžmentom. Svako od navedenih poduzeća se suočavalo sa različitim pritiscima kao što su nepravda, nepovoljni ekonomski uvjeti, visoka zaduženost, poteškoće pri ostvarivanju dobiti i sl., ali bitno je istaknuti one pritiske koje su imala sva 3 poduzeća. Ti pritisci su bili financijski gubitci te nedostaci novčanih tijekova u koje se ubraja pad prihoda i gubitci. Iz toga se može zaključiti kako je većina pritisaka slična i kako su ti pritisci vrlo vjerojatno i „okidač“ koji je prethodio samoj realizaciji prijave. Dakle, najveći pritisak prema navedenoj analizi je zapravo loše poslovanje i prikrivanje gubitaka.

Tablica 2 prikazuje crvene zastavice za priliku, koja je podijeljena na priliku koju mogu imati zaposlenici te priliku koju može imati menadžment za počinjenje prijave. Za primjer su se također uzeli prethodno spomenuti Enron, Agrokor i Wirecard te su se usporedile prilike koje je iskoristilo svako poduzeće u njegovom poslovanju.

Tablica 3.*Crvene zastavice za priliku*

CRVENE ZASTAVICE ZA PRILIKU	ENRON	AGROKOR	WIRECARD
ZAPOSLENICI			
UPOZNATOST S POSLOVANJEM (SPOSOBNOST ZATAŠKAVANJA)	+	+	
NEINFORMIRANOST ZAPOSLENIKA O SUZBIJANJU PRIJEVARE	+		+
OSTAVKA/OTPUŠTANJE ZAPOSLENIKA			+
NEADEKVATNA POLITIKA PRI ZAPOŠLJAVANJU			+
NEPOŠTEN MENADŽMENT	+	+	+
NEADEKVATNA OBUKA ZAPOSLENIKA	+		+
MANJAK INTERNOG OSIGURANJA	+	+	
MENADŽMENT			
TRANSAKCIJE IZMEĐU POVEZANIH STRANAKA	+		+
SLOŽENA POSLOVNA STRUKTURA		+	
ČESTA PROMJENA REVIZORA/KORIŠTENJE RAZLIČITIH REVIZORSKIH TVRTKI		+	+
NEDOVOLJNO PRUŽANJE PODATAKA REVIZORU		+	
PROBLEMI S REGULATORNIM AGENCIJAMA		+	+
NEUOBIČAJENE TRANSAKCIJE	+		+
NEADEKVATAN SUSTAV INTERNIH KONTROLA	+	+	+
OBJAVLJIVANJE NEOBIČNIH RAČUNOVODSTVENIH POSTUPAKA	+	+	+

Izvor: Autorski rad

Prema prethodnoj analizi se može vidjeti kako je svako pojedino poduzeće imalo vrlo mnogo potencijalnih crvenih zastavica koje su vezane za priliku te da se ta prilika odvijala i među zaposlenima i među menadžmentom. Kao i kod pritiska, svako poduzeće se suočavalo s različitim prilikama te je ujedno na kraju i iskoristilo različite prilike za počinjenje prijevare, odnosno njene realizacije. Neke od tih prilika su bile zataškavanje, nedovoljna informiranost zaposlenika o suzbijanju prijevare, njihova neadekvatna obuka, transakcije između povezanih stranaka i sl. Međutim, isto je bitno istaknuti one prilike koje su se pojavile u svim poduzećima, odnosno prilike koje su oni iskoristili a to su prilike da menadžment bude nepošten, neadekvatan sustav kontrola i objavljivanje neuobičajenih ili lažiranih računovodstvenih transakcija i postupaka. Iz ovoga se može zaključiti da su zapravo iste te prilike i bile razlozi početka sumnje u valjanost rezultata poslovanja poduzeća te, kada su se prijevare otkrile, one su bile najveći razlozi pada spomenutih poduzeća.

6. ZAKLJUČAK

Prijevara je namjerno poduzimanje nezakonitih radi radi sjecanja vlastite koristi na štetu poduzeća. Ona nije vezana za pojedinačna poduzeće nego za sve poslovne subjekte bilo koje vrste djelatnosti i bilo koje veličine. Prijevara se može realizirati na različite načine, a posebno su visoki troškovi prijevara povezanih s financijskim izvještavanjem. Vjerodostojnost prezentiranih financijskih izvještaja važna je okosnica učinkovitog funkcioniranja financijskih tržišta i cijelog gospodarstva. Neovisna revizija ima važnu funkciju u stvaranju povjerenja u vjerodostojnost objavljenih financijskih izvještaja i rezultata poslovanja.

Neovisni revizori su dužni na temelju prikupljenih dostatnih i primjerenih dokaza dati mišljenje jesu li financijski izvještaji bez značajnih pogrešnih prikazivanja, tj. u skladu s općeprihvaćenim okvirom financijskog izvještavanja. Međutim, revizor nije uvijek odgovoran za propuste koji se mogu dogoditi tokom istraživanja i prikupljanja informacija iz razloga što u slučaju manipulacije, mnogi podatci koji ukazuju na prijevaru mogu biti zataškani i skriveni te revizor na taj način ne može doći do bitnih informacija. Također, razlog može biti ograničenje obavljanja revizije ili informiranosti. S tim se može zaključiti da ako osoba želi počinuti prijevaru i spretna je u manipuliranju financijskih izvještaja, prijevara se teško može otkriti.

Poduzeća prikrivaju realne rezultate poslovanja na različite načine, podcjenjivanjem obveza, rashoda i troškova, precjenjivanjem imovine i prihoda, lažiranjem transakcija, te na taj način najčešće pokušavaju prekriti gubitke poduzeća ili vlastite krađe. Kao primjer u radu se navode Enron, Agrokor i Wirecard. Ova poduzeća su u različitim dijelovima svijeta i u različito vrijeme, svoju zemlju vodili ka vrhuncu razvoja gospodarstva. Jednako kako se gospodarstvo brzo razvijalo, tako je otkrićem ovih prijevara na isti način i došlo do njihova pada što je uzrokovalo brojne negativne posljedice poput gubitaka poslova, gubitka ulaganja, povećanja nezaposlenosti te bankrota.

Sva tri primjera prikazuju način probijanja na tržište i poduzimanje neprimjerenih aktivnosti u trenutcima prijetnje za propasti. Spomenuta poduzeća daju primjer ostalim poduzećima danas, ali i onima u budućnosti, da iako se prijevara u početku čini kao dobar izlaz i ako neko vrijeme održaje poslovanje stabilno, kad tad može doći do pogreške koja će srušiti piramidu laži te uzrokovati katastrofalne posljedice za stanovništvo te ujedno i njihov dugoročni oporavak od štete nastale građenjem vlastite koristi naspram zajedničke.

LITERATURA

1. Association of Certified Fraud Examiners. (2022). *Kako krademo? Istraživanje o prijevarama u poslovanju u Republici Hrvatskoj*. <https://acfecroatia.hr/category/kako-krademo>
2. Begović, S. V., & Tomašević, S. M. (2016). *Odgovornost revizora za otkrivanje računovodstvenih prevara*. *International Journal of Economic Practice and Policy*, (1), 89-101.
3. Belak, V. (2017). *Lažiranje financijskih izvještaja, prijevare i računovodstvena forenzika*. Zagreb: Belak Excellens d.o.o, str. 38.
4. Bešvir, B. (2010). *Forenzična revizija*. *Računovodstvo, revizija i financije*,(8), str. 73
5. Betz, F., & Kim, M. (2021). *Economic Regulation and Corporate Governance: The Case of Wirecard*. *Modern Economy*, 12(9), 1386-1423.
6. Bošković, R. (2017). *Ivica Todorčić - Biografija palog kralja biznisa i politike*. Zagreb. Profil d.o.o.
7. Braniteljski portal. (2017). *Revizorsko izvješće pokazalo je da je u maloprodajnom dijelu Agrokora u prošloj godini ostvaren neto gubitak od 2,2 milijarde kuna*. <https://www.braniteljski-portal.hr/revizorsko-izvjesce-pokazalo-je-da-je-u-maloprodajnom-dijelu-agrokora-u-prosloj-godini-ostvaren-neto-gubitak-od-22-milijarde-kuna-video/>
8. Centar za reformu financijskog izvještavanja (2017). *Unutarnja revizija javnog sektora s naglaskom na prijevare*. Međunarodna banka za obnovu i razvoj / Svjetska banka, str. 3.
9. Christensen, S., & Latifa, R. A. (2021). *The fraud in Wirecard-An oversight over the work and responsibility of the auditor and national regulators* (Master's thesis, uis).
10. Cico, M. (2012). *Uspon i pad Enron-a*. *Uprava*, (5), 101-114.
11. Cohen, L. i Felson, M. (1979.), „*Social change and crime rate trends: a routine activity approach*“, *American Sociological Review*, 44:588-608, citirano u Duffield i Grabosky (2001b): 6.
12. Čutuk, M. (2021). *Primjena modela trokuta prijevare u analizi korporativnog skandala koncerna „Agrokor“* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of economics Split).
13. Duffield, G. i Grabosky, P. (2001a) *“Red flags of fraud“*, *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, Australian Institute of Criminology

14. EWM Interactive (2018). *Enron- One of the biggest stock market scams of all time.*
<https://ewminteractive.com/enron-scandal-biggest-stock-market-scams>
15. Financa.ba (2023). *Kako se dogodio najveći korporativni skandal u povijesti SAD-a?*
<https://financa.ba/kako-se-dogodio-najveci-korporativni-skandal-u-povijesti-sad-a/>
16. Halilčević, E. (2019). *Uloga forenzičke revizije u otkrivanju i sprječavanju financijskih prevara.* Tranzicija, 22(44), 110-123.
17. Healy, Paul, M., and Krishna G. Palepu (2003). "The Fall of Enron ." Journal of Economic Perspectives, 17 (2): 3-26
18. Hitrec, F. (2013). *Revizorove odgovornosti u vezi s prijevarama u poslovanju.* Računovodstvo, revizija i financije, 11- 13.
19. Houška, M. (2015). *Upravljanje rizicima prijevare s aspekta poslovne forenzike.* Porezni vijesnik, 6, 40-46.
20. HR Portfolio (2015). *Agrokor 2014 završio s gubitkom od 135,7 mil. kuna usprkos povećanim prihodima.* <https://hrportfolio.hr/vijesti/kompanije/agrokor-2014-zavrshio-s-gubitkom-od-135-7-mil-kuna-usprkos-povecanim-prihodima-37603>
21. Jelinić, B., (2021). KAKO SU 2018. OTKRIVENE SPORNE REVIZIJE: Agrokor platio 180 milijuna kuna za Baker Tilly u pet godina, Nacional br. 1046
22. Jerak, M., 2018. *Osvrt na knjigu "Agrokor - slom ortačkog kapitalizma".* Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, pp. 117-121.
23. Jurić, E., Grubišić, A., & Galzina, F. (2019). *Sprječavanje poslovnih prijevara primjenom indikatora ranog upozorenja.* Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku, (3-4/2019), 77-87.
24. Jurković R. (2006). *Većina pogrešaka u reviziji rezultat su pogreške u odlučivanju.* Lider Media.
<https://lidermedia.hr/arhiva/vecina-pogresaka-u-reviziji-rezultat-su-pogreske-u-odlucivanju-118891>
25. Jutarnji list (2006). *Šefovi Enrona krivi za urotu i prijevare.*
<https://www.jutarnji.hr/naslovnica/sefovi-enrona-krivi-za-urotu-i-prijevare-3332879>

26. Klepo, M., Bičanić, I., & Ivanković, Ž. (2017). *Slučaj Agrokor: Kriza najveće hrvatske kompanije*. Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb.
27. Križanec, L. (2022). *Wirecard: Kako je njemački financijski div postao prijevara?* Putokaz. <https://putokaz.eu/wirecard-kako-je-njemacki-financijski-div-postao-prijevara/>
28. Kuhar, K. (2022). *Najveće financijske prijave* (Doctoral dissertation, RRiF College of Financial Management).
29. Liberto, D. (2022). *Off-Balance Sheet Financing (OBSF): Definition and Purpose*. Investopedia. <https://www.investopedia.com/terms/o/obsf.asp>
30. Maganjić M. (2021). *Krizni management u Agrokoru*. <https://repozitorij.oss.unist.hr/islandora/object/ossst%3A1054/datastream/PDF/view>
31. Mališ S., Tušek S., Žager, L., (2012): *Revizija - načela, standardi, postupci*. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, str. 446.
32. McCrum, D. (2022). *Money Men: A Hot Startup, a Billion Dollar Fraud, a Fight for the Truth*. Random House.
33. Međunarodni revizijski standard 240- *Revizorove odgovornosti u vezi s prijevarama u reviziji financijskih izvještaja*, NN 49/09 (2009).
34. Međunarodni revizijski standard 315- *Identificiranje i procjenjivanje rizika značajnih pogrešnih prikazivanja*, NN 82/21 (2019)
35. Milekić S. (2017). *Hrvatska: Afera Agrokor dobiva pravosudnu dimenziju*. Osservatorio balcani caucaso. <https://www.balcanicaucaso.org/bhs/zone/Hrvatska/Hrvatska-Afera-Agrokor-dobiva-pravosudnu-dimenziju-183414>
36. Nežirović, V. (2017) *Tko je krivo knjižio u Agrokoru: Prije uglednog PwC-a reviziju je radila mala firma iz Zagreba: "Njihova izvješća za 2015. ugrozila su cijeli koncern!"*. Jutarnji list. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/tko-je-krivo-knjižio-u-agrokoru-prije-uglednog-pwc-a-reviziju-je-radila-mala-firma-iz-zagreba-njihova-izvjesca-za-2015-ugrozila-su-cijeli-koncern-6619878>

37. Pili, T. (2020). *Donedavni njemački tehnološki ponos pred propašću zbog prijevare*. Poslovni.hr. <https://www.poslovni.hr/svijet/donedavni-njemacki-tehnoloski-ponos-pred-propascu-zbog-prijevare-4238096>
38. Popović, S. M., Mijić, R., & Grublješić, Ž. (2014). *Interna kontrola i interna revizija u funkciji menadžmenta*. International Journal of Economic Practice and Policy, (1), 95-107.
39. Povijest.hr. (2023). *Enron proglasio stečaj-2021*. <https://povijest.hr/nadanasjidan/enron-proglasio-stecaj-2001/>
40. Prentar Abičić, S. (2017): *Reakcija revizora na procijenjeni rizik prijevare*. Računovodstvo, revizija i financije, 222-230.
41. Pretnar Abičić, S. (2015). *Uloga i odgovornosti revizora u detektiranju prijevarnog financijskog izvještavanja*. Računovodstvo, revizija i financije, 3-15.
42. Račić, D., & Cvijanović, V. (2006). *Stanje i perspektive korporativnog upravljanja u Republici Hrvatskoj: Primjer javnih dioničkih društava*. Zbornik ekonomskog fakulteta u Zagrebu, 4(1), 205-216.
43. Soltani, B. (2009). *Revizija- Međunarodni pristup*. Mate d.o.o.
44. Stevens M., Haag M. (2019). *Jeffrey Skilling. Former Enron Chief, released after 12 years in prison*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/02/22/business/enron-ceo-skilling-scandal.html>
45. Teixeira, S. F. D. (2021). *Red Flags for Financial Fraud: Uncovering the Wirecard Fraud Case* (Doctoral dissertation, ISCTE-Instituto Universitário de Lisboa (Portugal)).
46. Tipurić, D., & Lovrinčević, M. (2012). *Stakeholderska orijentacija poduzeća i korporativno upravljanje*. Sarajevo Business & Economics Review (Zbornik Radova), (32).
47. Topolnjak M. (2017). *Otkrivanje financijskih prijevara* .(Doctoral dissertation, RRiF College of Financial Management).
48. Voice of America (2022). *Slučaj Enron- Pogled s Wall Streeta*. <https://ba.voanews.com/a/a-37-a-2002-01-24-8-1-86105327/1167049.html>

49. Zakon o obveznim odnosima, NN 126/21 (2021)

50. Zakon o postupku izvanredne uprave u trgovačkim društvima od sistemskog značaja za Republiku Hrvatsku, NN 32/17 (2017)

SAŽETAK

Danas se svako poduzeće suočava s različitim poticajima unutar poslovanja koje ga mogu potaknuti na manipuliranje financijskim izvještajima. Prijevaru mogu počiniti zaposlenici, management, računovodstvo ili sami vlasnici namjernim pogrešnim prikazivanjima unutar financijskih izvještaja te će se ona uvijek pokušati prikriti. Zbog značajnih posljedica koje se događaju otkrivanjem takvog prijevarnog izvještavanja, razvija se velik broj mehanizama s ciljem očuvanja povjerenja koje poduzeće ima kod kreditora, investitora i ostalih vanjskih korisnika. Jedan takav mehanizam je neovisna revizija koja svojim provođenjem može otkriti nepravilnosti, pogreške ili prijevare koje se događaju unutar financijskih izvještaja te ukloniti nepravilnosti ili modifikacijom mišljenja upozoriti korisnike na potencijalne rizike sadržane u financijskim izvještajima. Međutim, najveći problemi nastaju kad ni sama revizija nije učinkovita te prijevare i propusti u financijskim izvještajima ostanu neotkriveni. To se dogodilo na primjerima poduzeća koja su analizirana u radu: Enron, Agrokor i Wirecard. Prijevarne radnje kod sva tri poduzeća dovele su do značajnih ekonomskih posljedica te su ostavile trag kao primjeri najvećih korporacijskih prijevara u svijetu i Hrvatskoj.

Ključne riječi: manipuliranje financijskim izvještajima, trokut prijevare, revizorove odgovornosti

SUMMARY

Today, every company is faced with different incentives within the business that can encourage it to manipulate financial statements. Fraud can be committed by employees, management, accounting, or the owners themselves through intentional misrepresentations within the financial statements, and they will always try to cover it up. Due to the significant consequences that occur from the discovery of such fraudulent reporting, many mechanisms are being developed with the aim of preserving the trust that the company has with creditors, investors, and other external users. One such mechanism is an independent audit which through its implementation can detect irregularities, errors or frauds that occur within the financial statements and remove the irregularities, or by modifying opinions, warn users of potential risks contained in financial statements. However, the biggest problems arise when even the audit itself is not efficient and frauds and omissions in financial statements remain undetected. Such an example is followed by the three companies mentioned in the paper: Enron, Agrokor and Wirecard. Fraudulent actions at all three companies led to significant economic consequences and left their marks as examples of the biggest corporate frauds in the world and in Croatia.

Key words: manipulating financial statements, triangle of fraud, auditor's responsibilities.

POPIS SLIKA

Slika 1. Čimbenici trokuta prijevare	7
Slika 2. Vrste prijevora prema ACFE-u	9
Slika 3. Način inicijalnog otkrivanja prijevora	10
Slika 4. Kontrole za sprječavanje prijevora koje je organizacija imala u vrijeme prijevora	11
Slika 5. Uljepšavanje financijskih izvještaja	20
Slika 6. Kretanje Enronovih cijena dionica	26
Slika 7. PricewaterhouseCoopers izvješće za Agrokor (dio)	32

POPIS TABLICA

Tablica 1. Najznačajnija poduzeća pod vlasništvom Agrokora	28
Tablica 2. Crvene zastavice za pritisak.....	37
Tablica 3. Crvene zastavice za priliku	38